

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

ROK 2011

VERONIKA RAJČINCOVÁ

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra biologie a environmentálních studií

Využití školní zahrady ve výuce na ZŠ

School gardens and their potencial for
process of education

Vypracovala: Veronika Rajčincová

Vedoucí práce: PhDr. Kateřina Jančaříková, Ph. D.

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením PhDr. Kateřiny Jančaříkové, Ph.D. a že jsem citovala všechny uvedené zdroje. Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze diplomové práce je identická s její tištěnou podobou. Souhlasím se zveřejněním diplomové práce podle zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů.

V Praze dne 7.3.2011.

Podpis:

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí diplomové práce PhDr. Kateřině Jančaříkové, Ph.D. za čas, pomoc a cenné rady, které mi v průběhu práce s ochotou poskytovala.

Dále chci poděkovat Ivetě Machátové a Chaloupkám o. p. s. za milou spolupráci a poskytnutí potřebných materiálů.

Mgr. Evě Grušové a Mgr. Evě Kubíčkové za laskavé přijetí a jejich zkušenosti z oblasti školních zahrad. Pedagogům a ředitelům škol za pomoc při sběru dat a zajímavé komentáře.

V neposlední řadě děkuji také své rodině a přátelům za podporu a porozumění, které mi během celého mého studia poskytovali.

Obsah

Abstrakt	6
Abstract.....	7
Úvod	8
1. Stav poznatků v řešené problematice.....	10
1.1 Historie školních zahrad v Čechách.....	10
1.2 Současnost školních zahrad	14
1.3 Proč jsou školní zahrady důležité?.....	16
1.3.1 Vliv nedostatku zeleně na člověka.....	17
1.3.2 Zahradní terapie	19
1.3.3 Odcizování člověka přírodě	20
1.4 Vyučování ve školní zahradě	23
1.4.1 Přírodní zahrada	27
1.4.2 Školní zahrada jako přírodní učebna	28
1.4.3 Propojení s RVP pro ZV	29
1.4.4 Možné obtíže při vyučování v zahradách a při jejich realizaci.....	31
1.4.5 Organizace podporující rozvoj školních zahrad	33
2. Vlastní výzkum.....	36
2.1 Vymezení cíle, úkolů a formulace hypotéz	36
2.2 Metody	37
2.3 Charakteristika a popis výběrového souboru.....	39
2.4 Výsledky	40
2.4.1 Dotazníkový průzkum.....	40

2.4.2 Rozhovor.....	48
3. Diskuse a interpretace výsledků	51
3.1 Vyhodnocení stanovených hypotéz	51
3.2 Školní zahrady ve vyučování.....	53
3.3 Porovnání výsledků průzkumu	55
3.4 Z rozhovorů a komentářů.....	56
4. Závěry	58
5. Seznam použité literatury	59
6. Přílohy.....	I
Příloha I: Seznam základních škol okresu Kolín.....	II
Příloha II: Vzor dotazníku.....	IV
Příloha III: Stav školních zahrad při základních školách v České republice.....	VIII

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá prospěšností vyučování ve školních zahradách na základních školách. Opírá se o historický vývoj školních zahrad a snaží se ukázat důležitost jejich začlenění do výuky, prospěšnost pro zdraví a vývoj žáků, pro rozvoj jejich schopností, dovedností a vědomostí. Hledá také propojení s Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání.

Vlastní výzkum se zabývá současným stavem a využíváním školních zahrad učiteli na 1. stupni základních škol v okrese Kolín. Zaměřuje se na vlastnictví zahrad, četnost jejich využívání, vlastní zkušenosti a potřeby učitelů pro vyučování v zahradách a hledání oblastí ve vzdělávání, ve kterých je zahrada v praxi převážně využívána.

Klíčová slova

Školní zahrada, přírodní zahrada, přírodní učebna, environmentální výchova, odcizování člověka přírodě, zahradní terapie, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, vyučování.

Abstract

This diploma thesis deals with a utilization of school gardens for education at primary schools. It draws on historical development of school gardens and it also tries to show the importance of their incorporation into an educational process, their positive impact on health and growth of pupils, and improvement of their skills and knowledge. Thesis also analyses connections with Framework Education Programme for Elementary Education.

Research itself deals with current state and usage of school gardens by primary school teachers at Kolin district. It focuses on a school garden ownership, frequency of their usage, personal experience and needs of teachers for giving lectures in gardens. It also discusses areas of education for which the gardens are mostly used.

Keywords

School garden, natural garden, natural classroom, environmental education, human alienation from nature, Horticultural Therapy, Framework Education Programme for Elementary Education, teaching

Úvod

Vždy jsem měla velmi kladný vztah k přírodě a všemu živému kolem nás. Odkud se tento pozitivní vztah vzal? Jako malá jsem trávila většinu času na zahradě, v lese, v přírodě. Dívala jsem se kolem sebe, vnímala barvy a zvuky přírody, dotýkala se rostlin, sázela květiny, zeleninu a s radostí očekávala výsledky své práce. Jaká mě pak obklopila radost, když se mé rostlinky uchytily a já mohla sledovat, jak vyrůstají. Odpočívala jsem v trávě pod širým nebem a cítila se dobře. I nyní se vždy ráda vydám do přírody. Načerpám novou energii a odpočinu si.

Ráda bych proto touto prací přispěla k většímu využívání školních zahrad ve vyučování na základních školách a to hlavně proto, aby si i děti, které z různých důvodů nemohou poznat krásu přírody a kouzlo práce s rostlinami vyzkoušely, že život neprobíhá jen v útrokách města, za monitorem počítače, obrazovkami televizorů a uvnitř zděných budov. Školní zahrada nemusí být jen místem pro praktické činnosti a pěstitelství, může dětem otevřít nový pohled na svět a pozitivně ovlivnit i jejich osobní pohodu ve škole.

Proč se v dnešní době opomíjí praktické vyučování v přírodním prostředí oproti výuce informačních technologií? Proč by se dítě nemělo naučit kopat, hrabat, vypěstovat si vlastní rostlinu a poznávat tak přírodní prostředí a jeho zákonitosti? Je to snad méně důležité pro život? Jak žák pozná, že by mohl být vynikajícím a zapáleným zahradníkem, když se nikdy do zahrady nepodívá? Nemá snad právě základní škola otvírat a představovat možnosti do našeho budoucího života?

Domnívám se, že právě větší využívání školních zahrad je smysluplnou a prospěšnou cestou a může do výuky přinést mnoho dobrého jak pro jednotlivce, tak pro celou společnost a celkově tak zefektivnit celý výchovně vzdělávací proces.

V první části se budu zabývat teoretickými východisky. V úvodních kapitolách se chci opřít o historický vývoj školních zahrad u nás. Kapitola 1.3 se věnuje důležitosti školní zahrady, jejímu významu pro člověka a pokusí se ukázat její smysluplnost. V následující kapitole poukážu na její využitelnost jako přírodní učebny, jako místa k výuce i odpočinku a pokusím se ukázat propojení výuky ve školní zahradě s Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání. Věnovat se budu trendu

vytváření přírodních zahrad a dotknu se i tématu zahradní terapie. Dále budu hledat výhody a možná rizika vyučování v zahradě a také chci ukázat specifika realizace výuky v tomto venkovním prostředí. Opomenout nesmím ani možné problémy a překážky v realizaci a tvorbě zahrad na základních školách a možnosti pomoci a podpory.

V druhé části práce se budu věnovat vlastnímu výzkumu, jehož cílem je průzkum na téma využívání a vlastnictví školních zahrad v kolínském okrese. Následující kapitoly se budou věnovat kritériím průzkumu, hodnocení zjištěných výsledků a diskusi na toto téma.

Mým hlavním cílem je podpořit zapojování zahrad do výchovně vzdělávacího procesu na základních školách a nahlédnout na jejich současný stav a využívání učiteli prvního stupně základních škol na kolínském okrese. Zjistit, zda mají školy zahrady k dispozici, četnost jejich využívání, pro jaké vzdělávací oblasti jsou využívány, zda je k dispozici dostatečná metodická podpora a nahlédnout na to, jaký pohled na využívání školních zahrad mají samotní pedagogové 1. stupně základních škol.

1. Stav poznatků v řešené problematice

1.1 Historie školních zahrad v Čechách.

Kde se vlastně vzala jedna z prvních myšlenek využití zahrad pro školní výuku? První zmínky o školních zahradách můžeme nalézt již v Persii 500 let před naším letopočtem. Zahrady sloužily hlavně k obživě samotných učenců. To přetrvalo i do křesťanského světa, kdy bylo vzdělání udržováno především v kláštorech. Využívání zahrad k výchovným účelům se objevuje až později (Medlík, 2007).

Za důležité východisko můžeme považovat jednu z prvních metodik pro učitele, Velkou didaktiku Jana Amose Komenského vydanou v roce 1657. Z tvorby J. A. Komenského je cítit pozitivní vztah k přírodě. Komenský říká, že je třeba hledat metody učení a vyučování v přírodě, protože příroda nám vytváří příklady a rady jak se chovat. Když ji budeme pozorovat, můžeme se naučit novým dovednostem podle jejího příkladu. Podotýká, že podle vzorů z přírody vzniklo mnoho vynálezů, nástrojů i lidských dovedností a například uvádí vznik hodin podle pohybů hvězd a střídání ročních dob. „Z toho všeho je patrné, že onen řád, jenž podle našeho přání má být universální ideou umění, kterak všemu vyučovat a učit se, nesmí a nemůže se brát odjinud než od učitelky přírody“ (Komenský, 1948, s. 93).

Samostatněji začaly být zahrady vytvářeny až po vydání Všeobecného školního řádu ze dne 6. prosince 1774. Tento řád, vydaný císařovnou Marií Terezií, je obecně považován za počátek povinné školní docházky. Učitelé byli v té době stále ještě závislí na platbě v naturáliích. Peněžní plat nebyl obvyklý. Proto se začaly u škol budovat zahrady. Ty zpočátku sloužily hlavně samotnému učiteli k možnosti lepší obživy. Právě určitá bída a chudoba učitele na konci 18. století nutila k práci rolnické, zahradnické, sadovnické i k chovu hospodářských zvířat. Své nabyté znalosti a dovednosti pak zcela přirozeně využívali také ve výuce žáků, která často probíhala ve venkovním prostředí zahrad (Mokres, 2007).

V 19. století vznikla první profesionálně navržená školní zahrada v Praze v Budči. Autorem a zřizovatelem projektu byl MUDr. Karel Slavoj Amerling, český pedagog,

filosof a lékař. Zde se pak scházeli učitelé a dostávalo se jim dalšího vzdělávání. Bylo zde vybudováno i mnoho moderních zařízení jako byla hvězdárna, knihovna a laboratoř. Školní zahrada byla rozčleněna a systematicky uspořádána podle rostlin, jejich geografického rozšíření a všechny rostliny byly také označeny štítky s popisky. Bohužel zřízení Budče nemělo kvůli finančním problémům dlouhého trvání (1840 – 1848). I přesto však inspirovalo a ovlivnilo mnoho pedagogů, kteří mohli navázat na již prohloubenou představu školních zahrad. Amerling vytvořil v té době také sadu obrazů z oblastí rostlin, živočichů, hospodaření a řemesel, které měly sloužit k názornému vyučování ve školách. Tento počín lze považovat za navázání na Komenského dílo *Orbis pictus* (Mokres, 2007).

Roku 1848 vychází Nástin základních zásad pro veřejné vyučování v Rakousku. Zde se objevuje doporučení o zřízení školní zahrady při národních školách (Šafránek, 1918). V roce 1869 vyšel říšský školní zákon, který výrazně ovlivnil postavení zahrad ve školní výuce. Nejen, že tento zákon určoval povinnou školní docházku pro všechny děti ve věku od 6. do 14. roku, ale uváděl také, jak má škola vypadat. „Není-li tělocvičny kryté, je u školy alespoň cvičiště a nejnutnější náradí tělocvičné. O dobrou vodu pitnou postaráno jest v každé škole; také každá má zahradu školní, která slouží jednak hospodářským pokusům, jednak pracím učitelů a školní mládeže“ (Šafránek, 1918, s. 268). Školní zahrada se tak stala nedílnou součástí venkovských škol a dokreslovala tak typickou kulturní krajinu té doby.

Dalším významným rokem byl rok 1874, kdy byl vydán organizační statut a učební osnova, která nařizovala studentům třetích a čtvrtých ročníků učitelských ústavů praktickou výuku ve školní zahradě. Proto měly být u těchto škol zřízeny zahrady, v nichž by mohla tato výuka probíhat a ve kterých by se s prací v ní seznámili všichni budoucí učitelé. Znění dokumentu však opět dovolovalo určitou volnost a zahrady měly být založeny tam, kde to dovolí podmínky (Mokres, 2007).

Zemská školní rada se v roce 1879 k existenci školních zahrad vyjádřila velice pozitivně. Její stanovisko vyzdvihovalo zahrady jako jeden z nejužitečnějších a nejdůležitějších prostředků k vyučování a vzdělávání. Zdůrazňovala získávání vědomostí a dovedností v přírodních předmětech a nutnost chápat a pečovat o přírodu.

Domnívala se, že pokud by si žáci v mládí vypěstovali přátelský vztah k přírodě a k hospodářským pracím, pak by v budoucnu více zkrášlovali a starali se i o přírodu v celé obci a státě. Učitelé pak věnovali výuce v zahradách mnoho úsilí a na téma venkovní výuky byly pravidelně vedeny odborné diskuze, které svou náplní přesahovaly hranice školních zahrad i hodin přírodopisu (Mokres, 2007).

V dalších letech také vznikaly návrhy na přesné rozdělení školní zahrady na jednotlivá oddělení. Zahrada měla být rozdělena na část ovocnářskou, zelinářskou, rolnické plodiny, vinnou révu či lesní stromoví, květiny a zřízeno mělo být i včelstvo. V roce 1892 bylo schváleno, že školy musí předkládat plán spravování zahrady a obecně bylo požadováno rozdělení zahrady na ovocnou školku, zelinářskou část a všeobecné botanické oddělení. Výroční zpráva zemské školní rady za rok 1904 ukazuje, že v českých zemích bylo celkem 4 992 obecných škol. Školní zahradu mělo v té době 85,5% škol, což můžeme považovat za velmi významný podíl (Mokres, 2007).

Na počátku 20. století se na školní zahrady začalo pohlížet jako na místa, kde nemusí probíhat jen praktická výchova v pěstitelství, ale i jako na místa, kde lze uplatnit výuku dalších předmětů. Důraz začal být kladen i na estetickou výchovu, jejíž hlavním posláním bylo probudit v žácích zájem o přírodu a její krásy. Nové poznatky a výzkumy také ukazovaly, že práce v zahradě člověku prospívá nejen tělesně, ale i duševně. To bylo považováno za velmi významný přínos pro zdraví žáků. Po roce 1918, v době samostatné Československé republiky, byl důraz kladen právě na podporu zdraví žáků a pozitivní vztah k přírodě. Pracovní výchova se stala jednou z nejdůležitějších složek výchovy. Začalo být také zdůrazňováno zakládání školních zahrad u městských škol a to hlavně proto, aby se s přírodou více seznamovali žáci ve městech, kde už nebylo tolik možností pobytu v ní. Každá zahrada také měla být rozdělena na ovocnářské, zelinářské, botanické a hospodářské oddělení (Mokres, 2007).

Zdravím životním stylem se u nás zabýval MUDr. Stanislav Růžička, který se řídil myšlenkou poučit veřejnost o zásadách zdravého života. Chtěl realizovat projekt eubiotické¹ osady, která by vedla k dodržování zdravého způsobu života alespoň část městských rodin a postupně by ovlivnila i širokou veřejnost. Osada měla vyrůst

¹ eubiotika: eu – dobře, bios – život, „dobrožilství“ zdraví a správný způsob života (Svobodová, 1998)

v pražské Tróji a mělo v ní stát 50 – 80 domů. Každý z domků měl mít svou vlastní zahradu a obhospodařovat ji. Projekt nebyl realizován (Svobodová, 1998).

Zdravím životním stylem a reformou českých škol se v té době zabýval také český pedagog, archeolog a spisovatel Eduard Štorch. Ve svém díle „Dětská farma, eubiotické reforma školy“ se věnuje nevhodnému uspořádání škol a prosazuje výchovu na čerstvém vzduchu v přírodním prostředí. Ve velkých městských školách, uzavřených školních budovách i v tělocvičně vidí nevhodné prostory pro dítě, kde se dítě cítí stísněné, uvězněné a utlačované. Proto usiloval o spojení školy s pobytem v přírodě a za tímto účelem zřídil v Praze na libeňském ostrově „Dětskou farmu“. Škola v přírodě na Dětské farmě byla založena v roce 1926 a byla svépomocným zařízením. Měla poskytovat vzdělávání jako běžná škola, avšak v netradičním venkovním prostředí a měla posilovat i dětský zdravotní stav. Vyučování na farmě probíhalo tři dny v týdnu. Jakékoli podpory se Štorch však nedočkal, ačkoli dostával od rodičů pochvalné dopisy. Výborné výsledky farmy Štorch dokládal různými výzkumy a lékařskými zprávami. I přes všechny tyto výsledky však byla roku 1934 Dětská farma zrušena (Štorch, 1929).

V roce 1937 byl pro potřeby školních zahrad pro národní školy vydán Řád školních zahrad. Tento řád vyzdvihoval výchovný význam práce ve školní zahradě a ukládal zřízení školní zahrady u každé školy. Výchovný užitek viděl v tom, že práce ve školní zahradě zjemní dětskou povahu a upevní pochopení hodnoty a ceny vlastní práce. Žáci se měli seznamovat s užitkovými, okrasnými a dalšími významnými rostlinami a měli se je naučit pěstovat i chránit. Školní zahrady měly být žákům také otevřeny v jejich volném čase a měla zde být umožněna i ruční a řemeslná práce (Mokres, 2007).

V období světových válek byly školní zahrady využívány hlavně k pěstování potravin, kterých se v té době nedostávalo. Po druhé světové válce se užívání zahrad mění. Zahrady se postupně začínají proměňovat spíše ve hřiště. Profese učitele směrem ke vzdělávání a přípravě na pěstitelské práce postupně upadá, a proto jsou školní zahrady stále více zanedbávány a méně využívány. Systém pěstitelských prací se tak dostává do krize a přestává být funkční. Školy ruší své zahradní pozemky a jejich využívání je minimální. Myšlenky obnovy a využívání školních zahrad se znovu rozvíjí až v současné době v rámci představ environmentální výchovy (Medlík, 2007).

1.2 Současnost školních zahrad

Stavem školních zahrad v České republice se mezi prvními začalo zabývat sdružení Chaloupky o. p. s., školské zařízení pro zájmové a další vzdělávání, a to především zásluhou jeho zakladatelky Květoslavy Burešové. Sdružení pořádalo několik seminářů na téma školních zahrad. Účastníci seminářů se shodli na důležitosti školní zahrady pro výuku všech vyučovacích předmětů. Sdružení také v roce 2003 začalo s realizací nápadu návštěv školních zahrad po celé České republice, který se pak rozšířil i na návštěvy zahrad v Německu, Polsku a Rakousku. Exkurze dostala název Toulavý autobus a byla založena na inspiraci, předávání zkušeností a nápadů, získávání nových informací o problematice školních zahrad mezi samotnými pedagogy a pracovníky ze středisek ekologické výchovy. I proto v roce 2004 provedlo sdružení první výzkum školních zahrad, na který navazoval výzkum publikovaný v roce 2007 (Burešová, 2007).

Sdružení se ve výzkumu v roce 2007 pokusilo oslovit všechny základní školy v České republice, což bylo 4 253 škol. Výzkum byl prováděn pomocí dotazníkového šetření a školy ho obdržely pomocí emailových zpráv za pomoci svých zřizovatelů nebo přes obory životního prostředí krajských úřadů či pomocí středisek ekologické výchovy. Tímto prostřednictvím se podařilo oslovit 90% škol. Návratnost dotazníků činila 12,76% (Burešová, 2007).

Průzkum se týkal otázek vlastnictví školní zahrady, roku založení zahrady, využití zahrady v rámci vzdělávacích oblastí, dále v rámci dalších aktivit, rozlohy a přístupnosti zahrad, spolupráci s organizacemi, správcovství školní zahrady, ztráty zahrady a možností obnovy či zakládání zahrady (Burešová, 2007).

Ukázalo se, že 80,5% z odpovídajících škol zahradu vlastní a 97% z nich ji využívá pro výuku minimálně jednoho předmětu. V rámci dalších aktivit na zahradě je využívána nejvíce školní družinou (299 škol), 247 škol je využívá pro relaxaci o přestávkách a v rámci zájmových kroužků 221 škol. Dále jsou zahrady využívány nejvíce pro pěstování květin (297 škol), 291 škol pasivně jako park, dále pro pohybové aktivity 285 škol (Burešová, 2007). Musíme však počítat s určitým zkreslením výsledků, protože lze

očekávat, že na dotazník odpovídaly hlavně školy, které školní zahradu vlastní a pracují v ní.

Průzkumy vztahující se k environmentální výchově a k zahradám provedla i Emilie Strejčková, když pracovala jako inspektorka kultury Státního aktivu ochrany přírody v Praze. V roce 1993 navštívila všechny školy na Praze 10 a sledovala tamější školní zahrady. Celková rozloha pozemků školních zahrad v tomto roce na Praze 10 činila 77 hektarů. Výzkum v roce 2004 opakovala a zjistila, že několik škol a školek bylo zrušeno nebo sloučeno, u několika byl pozemek školní zahrady odebrán z restitučních důvodů či byl zastavěn. Na školních zahradách přibýly herní prvky, ale ubylo zeleně. Trávníky nebyly dobře udržované, keře byly spíše geometricky sestříhané a pouze u jediné školky byl záhonek s květinami, o které se staraly děti. Přitom v prvním průzkumu bylo takových záhonků deset. V roce 2004 učitelé, se kterými vedla rozhovory, vyjadřovali obavy z práce na školních pozemcích, ať už ze strachu z hygienických předpisů, nepříjemného hmyzu či úrazů (Strejčková, 2005).

Strejčková shrnula svá pozorování výzvou: „Pěkně prosím, pokusme se zachránit a zkvalitnit všechny zbývající zelené plochy u škol! Děti se musejí naučit vnímat, že příroda a člověk se navzájem potřebují. Při současném vývoji školních areálů si mohou osvojit názor, že městského člověka se nějaká ochrana přírody vůbec netýká, že zde jen obtěžuje“ (Strejčková, 2007, s. 39).

1.3 Proč jsou školní zahrady důležité?

Proč se vůbec zabývat tématem výuky žáků ve školních zahradách? Co může výuka v tomto prostředí přinést?

Po většinu své existence žil člověk v souladu s přírodou. Žil obklopen stromy a rostlinami. Většinu svého času trávil pod širým nebem. Naučit se žít v jednotě s přírodou bylo jeho prioritou i nutností pro samotné přežití. Postupem času se však začala utvářet větší lidská společenství a z jejich sídel se zezeň začala ztrácet. Lidé se k přírodě kolem sebe začali chovat odtaziťe a jen ji využívali. Příklad vynálezů, které lidem usnadňovaly práci i pobyt v přírodě, v nich vytvořil pocit jakési nadřazenosti. Nezapomínáme občas na to, že právě příroda podporuje i náš vlastní život?

Společnost pro trvale udržitelný život ve své výzvě „Zpátky pod stromy“ poukazuje na velmi jednostrannou současnou výchovu dětí. Vše je dětem spíše zprostředkováváno a většinu svého času tráví v uzavřených místnostech. Pro výchovu je ale také důležité propojovat znalosti i s prožitkem a vlastní zkušeností. Autoři se domnívají, že výchova dětí bez kontaktu s přírodou vede k řadě civilizačních problémů jako je deprese, nezájem a neschopnost se starat o něco živého, přecitlivělost, bezcitnost, strach či narušení pudu sebezáchovy a neschopnost reagovat na situace vzniklé v přírodním prostředí.²

Tuto myšlenku zastává i Strejčková: „Člověk byt' vzdělaný v ekologii, ale odtržený od praxe, bude sice vědět, co by se mělo dělat, ale těžko může mít schopnosti a vůli moudře jednat. Lidstvem poničená příroda postupně chátrá a destrukce může být zastavena jen, když postačující část populace bude mít potřebnou vitalitu, bude chtít a umět pomoci“ (Strejčková, 1998, s. 55).

Franěk (2004) ve své studii zabývající se úspěšností environmentální výchovy uvádí, že v každé společnosti existují určité normy jednání a chování. Tyto normy mohou být ovlivněny vzděláváním, výchovou a propagandou. Není však zárukou, že pokud lidé

² Společnost pro trvale udržitelný život. [online]. *Zpátky pod stromy – výzva k výchově dětí v kontaktu s přírodou*. [Citace 28.10.2010]. Dostupné na: <<http://www.stuz.cz/view.php?navezclanku=zpatky-pod-stromy-vyzva-k-vychove-deti-v-kontaktu-s-prirodou&cislocclanku=2008030001>>.

danou společenskou normu v obecné rovině akceptují, budou se jí řídit i v praktickém každodenním životě. Proto je třeba nejprve vybudovat osobní normu člověka, která by pak korespondovala s jeho skutečným chováním. K budování této osobní normy je třeba podpora společnosti, kultury a jejích postojů, rozvíjení environmentální senzitivity a přímý kontakt s přírodou, která spolupůsobí na vytváření postojů a vlastních hodnot.

1.3.1 Vliv nedostatku zeleně na člověka

Samotná nezkušenost s chováním a soužitím s přírodou není jediným problémem, se kterým se setkáváme. Pro většinu lidí je stěžejní otázkou lidské zdraví. „Strom potřebuje také provívání a časté občerstvování větry, dešti a mrazy; jinak snadno umdlévá a chřadne. Tak lidskému tělu je naprosto potřebí pohybu, proběhnutí a cviků vážných nebo kratochvilných“ (Komenský, 1948, s. 99). Otázkou vlivu prostředí na zdraví žáků se zabýval také Štorch. „Vytýkám školám přílišné sedění a strnulé držení těla dětí. Není divu, že slabá dětská kostra podléhá deformitám“ (Štorch, 1929, s. 22). Jako možné východisko ke zlepšení zdravotního stavu žáků vidí hlavně v zakládání menších škol a ve vyučování na čerstvém vzduchu a přírodním prostředí, kde by nebyly zanedbány fyziologické potřeby přirozeného způsobu života člověka (Štorch, 1929).

„Dejme dětem přiměřenou práci, rozmanitou a radostnou práci. Práci na volném vzduchu, v záři slunce, která sílí hřbetní svaly, šíří prsa, barví kůži, která namáhá celé tělo, práci v nejlehčím oděvu! Kterak to v našich školách uskutečnit? Nejsnadněji v školních zahradách“ (Štorch, 1929, s. 138).

Děti, které od ranného věku tráví většinu svého času v uzavřeném vnitřním prostředí, mají méně rozvinuté pohybové schopnosti, jejich manuální zručnost je omezená a jsou náchylnější k onemocněním. Dítě potřebuje být pro svůj zdravý vývoj obklopeno prostředím, které vytváří podněty působící na jeho smysly. Pokud však dítě tráví většinu času sledováním televize, přijímá jen vizuální a akustické informace, které pro vytváření si představy o reálném světě nestačí (Franěk, 2001).

Neopomenutelnou složkou lidského zdraví je i duševní pohoda. Škola však často vyvolává v žákovi stres. Ve školním prostředí může být způsobován nepříjemným

prostředím, přehnanými nároky, nevhodnými vyučovacími metodami a nedostatečně podporovaným klimatem školy a třídy. Na konci 20. století proto vznikl evropský projekt podpory zdraví ve škole, do kterého se zapojila i Česká republika. Cílem projektu bylo dosažení změn ve zdraví tělesném, duševním, sociálním i duchovním. K tomu mělo přispět právě i nalezení rovnováhy mezi uzavřeným a přírodním prostředím (Havlíňová, Vildová, 1999).

Klima školy ovlivňuje několik faktorů. Jedním z nich je ekologické prostředí, kam můžeme zařadit materiální a estetické kvality školy. Důležité je uspořádání prostoru vnitřního, ale i venkovního, do kterého patří právě i školní zahrada. Dále je to společenské prostředí školy, sociální systém školy, kam řadíme především komunikaci mezi skupinami, a kultura školy (Havlíňová, 1994). Školní zahrada se tak může stát velmi důležitou složkou ovlivňující tyto faktory a tím i celkovou pohodu žáků i učitelů, což pozitivně ovlivní i efektivitu celého vyučovacího procesu.

V 60. letech 20. století se začalo ukazovat, že v moderních městech bez zeleně dochází k obtížím i v oblasti duševního zdraví lidí. V té době se začaly na toto téma provádět různé výzkumy, které potvrdily, že nedostatek zeleně výrazně ovlivňuje duševní výkonnost, duševní a tělesné zdraví a působí i na sociální chování obyvatel. Výzkumy na toto téma provedl například Taylor na konci 20. století na sídlišti v Chicagu. Sídliště bylo rozděleno na dvě části, v jedné převažoval asfalt a betonové plochy, v druhé byly stromy, trávníky a keře. Tým vědců si stanovil hypotézu, že prostředí, ze kterého byla odstraněna vegetace, bude mít negativní vliv na chování a mentální stav lidí. Výzkum hypotézu plně podpořil. Bylo zjištěno, že lidé se v přírodním prostředí lépe subjektivně cítí, jsou spokojenější, mají větší duševní odolnost, schopnost řešit problémy a jsou schopni lépe koncentrovat pozornost (Franěk, 2009, s. 8-15).

„Nenahraditelnost přírody pro člověka totiž nespočívá jen v tom, že zajišťuje biologickou integritu a fyzickou reprodukci. Příroda, aniž si to uvědomuje, zajišťuje i naši integritu a reprodukci duchovní, psychickou. Stará se nejen o zdravé tělo, ale i o

zdravou duší: spolu s přiměřeně rozsáhlou kulturou rozvíjí to, co je potenciaálně obsaženo v lidském genomu³ – biologicky předurčenou lidskost“ (Šmajš, 2005, s. 93).

1.3.2 Zahradní terapie

Na silný terapeutický potenciál pobytu v přírodním prostředí upozorňuje Koucká (2005). Ve svém tvrzení vychází ze zahraničních experimentů. Poukazuje na relaxační potenciál přírodního prostředí a jeho pozitivní vliv na kognitivní funkce.

Ve Spojených státech amerických nalezneme pro zahradní terapii označení horticultural therapy. Zahrada zde slouží jako místo, kde jsou zahradnické činnosti využívány jako prostředek k zlepšení zdravotního stavu jedince. Zahradní terapie je efektivní a přínosná pro léčbu lidí každého věku, pozadí a schopností („Horticultural therapy is an effective and beneficial treatment for people of all ages, backgrounds and abilities“).⁴

Horticultural therapy je primárně určena pro dospělé a děti s tělesnými, psychickými a vývojovými vadami. Slouží jako kognitivní terapie, pomáhá získat nové dovednosti, zlepšuje paměť a pozornost. Lidé se díky ní učí zodpovědnosti, samostatné práci a řešení problémových situací. Rozvíjí se také svalová zdatnost a zlepšuje koordinace.⁵

S rozvojem zahradní terapie přišla i potřeba rozvoje speciální profese, kterou je zahradní terapeut. Ten musí mít znalosti psychologie, ergoterapie⁶ i zahradničení. V zahraničí je možné tento obor studovat na vysokých školách.⁷ Terapeutické zahrady se zakládají většinou u nemocnic, léčeben, domovů pro seniory, ale i u škol. Pozorování rostlin a jejich růstu pomáhá člověku uvědomit si svoje vlastní potřeby. Ukazuje se, že

³ tj. obsah naší druhové paměti

⁴ American Horticultural therapy association. [online] *Frequently Asked Questions*. [Citace 15.02.2011]. V anglickém jazyce. Dostupné na: <<http://www.ahta.org/content.cfm?id=faq>>

⁵ tamtéž

⁶ Ergoterapie je léčebná metoda. Pochází z řeckého ergon = práce, therapia = léčení. Postavena na myšlence, že výběr vhodné pracovní činnosti přispívá k léčbě zdravotně postižených osob (Bulisová, 2003, s. 330).

⁷ American Horticultural therapy association. [online] *Education and Training in Horticultural Therapy*. [Citace 15.02.2011]. V anglickém jazyce. Dostupné na: <<http://www.ahta.org/content.cfm?id=education>>.

péče o rostliny podporuje vlastní rehabilitaci oslabených jedinců a že samotná přítomnost rostlin pozitivně ovlivňuje naši spokojenost a pohodu.⁸

1.3.3 Odcizování člověka přírodě

V naší moderní společnosti plné nejrůznějších možností jak naplnit svůj volný čas doma, aniž bychom se zvedli z pohovky, se setkáváme se stále menší potřebou lidí trávit čas v přírodě a zajímat se o ni. Setkáváme se se stále větším odcizováním člověka přírodě. To může přinášet mnoho problémů a to nejen zdravotních a psychických, jak bylo uvedeno výše, ale může to ohrožovat i samu přírodu.

„Odcizování přírodě je součástí civilizační krize a souvisí se spirituální krizí a s krizí sociální. Krize ve vztahu člověka k přírodě je vlastně součástí širší duchovní krize člověka. Základem této krize je ztráta reflexe člověka ve spirituálním, přírodním a sociálním kontextu. Vyrhování člověka z přirozených vazeb a souvislostí a jejich nahrazování virtuálním kontextem“ (Sak, 2006). Dále Sak (2006) ukazuje, že se zcela změnil způsob lidského života, který nyní směřuje k pasivnímu sedavému životnímu stylu. Stále více lidských aktivit je spojováno s médii a příchodem nových technologií. Tyto vlivy mají za následek stálé zmenšování významu přírody pro člověka.

Strejčková (1998) poukazuje na tento trend, který pozorovala na populaci pražských dětí. Ukazuje zvyšující se zdravotní problémy dětí na sídlištích a rapidní ubývání přírodních ploch ve městě. Upozorňuje na to, že hlavním problémem není měnící se prostředí kolem nás, ale náš vlastní špatný životní styl a pohodlnost. Tvrdí, že nejen rodina se věnuje seznamování s přírodou svých dětí nedostatečně, ale že i škola se praktické výuce spíše vyhýbá. Škola hrdě ukazuje vedení dětí k environmentální výchově při předvádění nástěnek a prací žáků, ale její vlastní zahrada je zanedbaná a nevyužívaná. A jak si vlastně takové odcizování přírodě můžeme představit? Ve své publikaci Strejčková uvádí několik příkladů z vlastních zážitků z práce s dětmi a rodiči. Popisuje setkání se středoškoláky, kteří nepoznali javor, desetiletého chlapce, který si

⁸ REZKOVÁ, Z. *Zahradní terapie* [on-line]. Příspěvek In *Zahrada pro radost*. [Citace 09.02.2011]. Dostupné na: <<http://www.zahradaproradost.cz/perma/zahrterapie.htm>>.

nikdy v životě neměl možnost vytrhnout si ze země mrkev, dědečka, který sklízel třešně tak, že uřízl celou větev a tu pak hodil dětem a podobně.

Právě pro získávání pozitivního vztahu k přírodě je nejvhodnější období dětství. Kdy si dítě může vše ohmatat, osahat a prožít. „Pro budování a vytváření citu pro naši planetu není žádné místo na světě důležitější než místo, kde dítě vyrůstá“ (Burešová, 2007, s. 3). Školní zahrada by se právě takovým místem mohla stát. „Čím menší dítě, tím je důležitější aby se k němu dostávaly informace všestranné, přímo „od pramene“, získávané přímými kontakty s hodnotnou přírodou a s moudře jednajícími lidmi“ (Strejčková, 1998, s. 4). Není tedy důležitá pouhá zkušenost s přírodním prostředím, ale je také prospěšné, když nás s tímto prostředím seznamuje člověk, který má sám dobrý vztah k ní a nechová se k ní bez zájmu. „Zvláště dětský věk se dává vůbec více vést a řídit příklady než pravidly“ (Komenský, 1948, s. 67).

Jaké jsou důsledky odloučení dětí od přírody? Nepříznivé důsledky odcizení dětí přírodě se dají rozdělit do tří oblastí. Je to oblast osobní, oblast týkající se vztahu k přírodě a oblast týkající se celé společnosti. Do osobní oblasti se řadí menší obratnost a fyzickou zdatnost dětí, menší odolnost proti výkyvům teplot a počasí, možné podceňování rizik při pobytu v přírodě a podobně. Ve vztahu k přírodě je problém především v pocitech dětí vůči přírodě. Mohou se cítit nepohodlně, fyzická námaha je pro ně nepříjemná, objevit se může strach a lze jen těžko očekávat, že při takto negativních pocitech budou v dospělosti ochotné přírodu respektovat a starat se o ni (Vostradovská, Kloufarová, 2005, s. 89).

Jak tuto situaci řešit? Ke zmírnění negativních vlivů odcizování přírodě je třeba dodávat dětem co nejvíce pohybu v přírodním prostředí, seznamovat je s přírodou přímo a ne jen zprostředkovaně. Upřednostňovat vlastní zkušenost a objevování před přímým poučováním. Environmentální výchova má probíhat především ve venkovním prostředí, a proto se má podporovat vznik a rozvoj školních zahrad. Tím by se děti měly učit většímu respektu k přírodě i zdravějšímu a aktivnímu životnímu stylu. Nesmíme zapomenout ani na zkvalitněnou výchovu a vzdělávání samotných pedagogů v této oblasti v podobě seminářů a exkurzí s důrazem na vlastní zážitky a prožívání (Vostradovská, Kloufarová, 2005).

Za účelem ekologické výchovy a osvěty pro děti i dospělé vzniklo ekologické centrum Hlavního města Prahy Zájmové sdružení Toulcův dvůr. Svou činností chce seznamovat s ekologickými problémy, učit umět je rozeznávat a umět a hlavně chtít je řešit. Sdružení pořádá různé vzdělávací akce pro veřejnost, mateřské školy, základní i střední školy a opírá se o členitý, přírodně pestrý terén s polem, sady, zahradami, loukami i kusem lesa v nejbližším okolí. V areálu se snaží vytvořit co nejzajímavější prostředí pro rodiče s dětmi, školy a školky. Snaží se posilovat vazby mezi rodiči, dětmi, přírodním prostředím a tím zabraňovat odcizování člověka přírodě (Strejčková, 1998).

1.4 Vyučování ve školní zahradě

„Přesný pořádek škol si máme vypůjčit od přírody, a to takový, aby ho nemohly zdržovat žádné překážky“ (Komenský, 1948, s. 91).

Jak je již uvedeno v úvodu práce, dříve byla školní zahrada využívána hlavně pro pěstitelství. Ještě nedávno tak výuka v zahradě spočívala jen v okopávání několika mála květin a ve shrabování listů z pozemků. Potenciál školních zahrad je ale mnohem větší. Štorch uvádí, že ne všechny předměty se k výuce v zahradě hodí stejně, ale většina z nich lze v zahradě vyučovat „bez bázně“. Uvádí přírodopis, jazyky, dějepis, zeměpis, počty, měřičství, náboženství, občanskou nauku, kreslení a tělesnou výchovu (Štorch, 1929, s. 138).

Co však vlastně obsahuje pojem vyučování? Vyučování: „V didaktických teoriích znamená druh lidské činnosti spočívající v interakci učitele a žáků, jejímž základem je záměrné působení na žáky tak, aby u nich docházelo k učení. Vyučovací činnosti se vztahují především k učivu a k různým způsobům jeho didaktického zprostředkování učícím se subjektům, ale také k aktivitám označovaným souhrnně jako skryté kurikulum.⁹ Ve vyučovacích činnostech se významně prolínají vztahy učitel – žák a učitelovo pojetí výuky“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 356).

Vyučování ve školní zahradě je vlastně specifickou organizační formou ve vyučování. Pojem organizační formy vyučování zahrnuje konkrétní způsoby průběhu vyučovacího procesu. Závisí na prostředí, časových formách organizace a na organizaci vzájemné součinnosti učitele a žáků. Rozlišujeme dvě hlediska: hledisko řízení učební činnosti žáků ve výuce (frontální výuka, individuální formy, skupinové vyučování) a hledisko časové a prostorové organizace. V rámci všeobecného vzdělávání je vhodné využívat školní pozemky, kde žáci mohou propojovat vědomosti získané v hodinách teoretické výuky a získávat tak vhodné pracovní dovednosti, návyky a postoje. Důležitým cílem

⁹ skryté kurikulum: „Obecně skryté kurikulum popisuje vlivy, které utvářejí žáky a studenty, naučí je tomu, co není školou zjišťováno a často ani zamýšleno, učí je ve škole „přežít“. Součástí skrytého kurikula je schopnost žáků sdružovat se do skupin, navozovat výhodné vztahy mezi učitelem a žáky, ovlivňovat pravidla, jimiž se výuka řídí, zastávat ve třídě rozdílné sociální role; vědět co na kterého učitele platí, atd.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 264).

je, aby si žáci v rozvoji svého vzdělávání uvědomovali jednotu teorie a praxe a byli ji schopni využít v běžném životě (Vališová, Kasíková, 2007, s. 173-181).

Vyučování v zahradě lze pojmut různými způsoby. Buď zde může probíhat vyučování jednotlivých předmětů, nebo ji lze využít pro propojení větších tematických celků v třídních či celoškolních projektech. Otázkou také zůstává, zda v zahradě vyučovat pouze přírodovědné předměty a environmentální výchovu, či do ní přenést i předměty ostatní, jako je matematika, český jazyk a jiné. Vyučování je složitým procesem, který je ovlivňován mnoha prvky, faktory a nejrozmanitějšími situacemi. Existuje mnoho metod, které zvyšují efektivitu ve vyučování a vlastním učení žáků. Proto ani pojetí výuky jednotlivými učiteli není a nemůže být stejné (Kolář, 2009).

„Současná pedagogická psychologie usiluje o to, aby ve škole i doma postupně převažovalo učení, které bychom heslovitě a ne zcela přesně mohli označit jako učení smysluplné. Sám termín smysluplné učení bývá spojován s americkým psychologem Ausubelem, který chtěl v šedesátých letech naznačit, že jde o učení, jež se neopírá převážně o memorování učiva, že při něm žák jen nepřidává nové poznatky k poznatkům dosavadním“ (Čáp, 2001, s. 385). Důraz je zde kladen na aktivnostní, konstruktivistické, zacílené, situované učení a neopomíjí ani potřebu individuálních odlišností v učení (Čáp, 2001).

Konstruktivní vyučování nahlíží na vyučování jako na konstrukci, tj. vytváření vlastního poznání a přetvoření poznávacích struktur, se kterými žák do procesu vstupuje (Vališová, 2007, s. 122). Školní zahrada je tedy vhodná například k využití činnostního učení. Činnostní učení vychází ze současných poznatků a výzkumů vzdělávání a především ze zkušeností učitelů. Jedná se o činnosti a postupy, které umožňují zapojení všech žáků do výuky a postupný rozvoj klíčových kompetencí, což koresponduje i s Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání. Činnostní učení je postaveno na metodě objevování, kdy žáci na základě manipulace s pomůckami, vlastní tvorby a získávání praktických zkušeností, objevují principy a zákonitosti pozorovaných jevů. Základem je postupování od prožitků k faktům a teoriím (Rosecká, 2006).

„Příroda začíná své působení od vnitřku“ (Komenský, 1948, s. 107). Takto uvádí Komenský jednu ze zásad správného působení učitele na žáka. Stejně tak první složkou

činnostního učení je důraz na vnitřní motivaci, která otevírá chuť k řešení problémů a radost z vykonané práce a z dosažení výsledků (Rosecká, 2006).

Další složkou tohoto vyučování jsou poznávací činnosti, kam zařazujeme především názornost učiva a aktivní účast žáka na výuce. Úkoly by měly navazovat na předchozí zkušenosti a vědomosti a vše by mělo být zakončeno dostatečnou zpětnou vazbou mezi žáky a učitelem (Rosecká, 2006). I zde můžeme najít vazbu na myšlenky Komenského, který uvádí, že by mělo být formováno nejprve porozumění věcem, později paměť a nakonec jazyk a ruka. Dále také říká: „Všecko se bude podávat názorem“ (Komenský, 1948, s. 113). Prostředí školní zahrady pak přirozeně nabízí praktické ukázky a možnosti získávat nové poznatky, schopnosti a dovednosti pomocí vlastní zkušenosti.

Vhodné mohou být také projektové metody. „Projektová metoda je vyučovací metoda, v níž jsou žáci vedeni k samostatnému zpracování určitých témat (projektů) a získávají zkušenosti praktickou činností a experimentováním“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 226).

Vhodnou inspirací pro výuku v zahradě nám může být i využití narativní metody vyučování. Tato metoda pracuje na principu zapamatování si informací na základě vyprávění vhodného příběhu. V České republice je tato metoda učiteli využívána spíše intuitivně bez znalosti teoretického kontextu a nesystematicky. Ve vyučování je využívána především jako prostředek pro porozumění vyučované látce a jako motivace (Jančaříková, 2008a).

Pozitivem narativní metody ve vyučování je rozvoj jazykových dovedností, kognitivních dovedností, představivosti, kreativity a rozlišování fikce od skutečnosti. Ukazuje se také, že pokud jsou fakta začleněna do příběhu, žáci si je mnohem lépe zapamatují. V neposlední řadě mohou příběhy, které jsou zařazené do přírodního prostředí pozitivně ovlivňovat environmentální senzitivitu dětí (Jančaříková, 2007).

Rady jak využít narativní metody pro environmentální výchovu nalezneme v tvorbě Jančaříkové: „Ekolístky“ (Jančaříková, 2004). Pro tuto metodu je možné využít i díla mnohých českých i zahraničních autorů (Jančaříková, 2008b). Zařadit sem můžeme například díla Durrella, Ransoma, Lingrenové, Setona, Herriota, Kiplinga, z českých

autorů díla Štorcha, Sekory, Trnky, Foglara, Karafiáta a dalších. Jejich díla mohou pozitivně ovlivňovat vztah žáků k přírodě, vzbuzovat touhu po kontaktu s ní a přinášejí i mnohé znalosti nejen z přírodního prostředí.

Pro inspiraci představím Trnkovo dílo „Zahrada“ (Trnka, 1996). Kniha otevírá cestu do dětského nitra a fantazie. Zahrada se pro dítě stává světem dobrodružství i odpočinku, místem k získávání zkušeností, místem nevšedních zážitků a rozhovorů. Čtení příběhu se může stát inspirací a motivací pro výtvarnou výchovu, slohovou práci či pro průzkum vlastní školní zahrady, která může nabízet mnoho zajímavých míst pro pozorování, objevování a podporu dětského vnímání, kreativity a fantazie. Pojďte s dětmi najít Vaši kouzelnou zahradu a její obyvatele.

Na semináři o školních zahradách, který proběhl v roce 2002 ve Středisku pro vzdělávání a výchovu na Chaloupkách o. p. s. a účastnili se ho pedagogové z celé republiky a hosté z Rakouska, byly výhody využívání školní zahrady shrnuty takto:

- přírodní učebna,
- prostor pro získávání pracovních dovedností a možnost osvojení si manuální zručnosti všech žáků,
- mezipředmětové využití,
- konfrontace s realitou a ověření si teoretických informací z výuky v praxi,
- možnost sledovat, jak něco roste od semínka,
- pozorování vzájemných vztahů a změn mezi organismy v přírodě v průběhu roku,
- prevence patogenních jevů ve společnosti,
- podpora spolupráce - tvorba třídního kolektivu,
- možnost odpočinku a relaxace v přírodním prostředí,
- naučení se ohleduplnému pohybu v přírodě.¹⁰

¹⁰ Chaloupky o.p.s. [online]. *Školní zahrady – shrnutí*. [Citace 05.02.2011]. Dostupné na: <[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFIJCUMU/\\$FILE/skolni_zahrady.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFIJCUMU/$FILE/skolni_zahrady.pdf)>.

Školní zahrada by měla ve výuce umožňovat následující kroky: prohlížet si, hrát si, zkoušet, chápat a pracovat (Burešová, 2007, s. 60).

1.4.1 Přírodní zahrada

V současné době se můžeme setkat s pojmem „Přírodní zahrada“. Přírodní zahrada je alternativou k „tradiční zahradě“, za kterou považujeme oplocený pozemek, kde vysazujeme i různé exotické rostliny, nakrátko sečeme trávník, okopává se množství záhonů a vše musí být přesně urovnané a udržované. Přírodní zahrada má být přirozenější, má vycházet z okolní přírody a prvků našich domácích rostlin (Brookes, 2003).

Přírodní zahrada má být především místem pro pozorování jevů a dějů a prostorem pro pochopení vztahů a vazeb mezi organismy (Křivánková, 2007).

Co je tedy přírodní zahrada? „Prostor k životu pro rostliny, zvířata i lidi. Síly přírody a tvořivá činnost zahradníka se zde spojují v jeden harmonický celek“ (Gamerith, 2001, s. 1). Přírodní zahrada je určena několika kritérii. Hlavní kritéria jsou: za první nepoužívat v zahradě umělá minerální hnojiva, za druhé nepoužívat pesticidy, herbicidy a chemické prostředky a za třetí nepoužívat rašelinu. Musí také obsahovat určité základní prvky, kterými jsou listnaté stromy, květiny a kvetoucí trvalky, divoký koutek, živý plot z divokých keřů, prvky louky, ponechání divokých porostů a další.¹¹

Gamerith (2001) dále poukazuje na to, že prvky přírodní zahrady jsou účinné jen tehdy, pokud to nejsou jen osamocené biotopy v jinak konvenční uklizené zahradě. Přírodní zahrada má být mnohotvárná s využitím terénního profilu místa. V neposlední řadě je takováto zahrada určitým modelem trvalé udržitelnosti, protože se zde prolíná funkční ekologie, estetika a spojuje se lidská kultura s přírodou.

Přírodně utvářená zahrada pak nabízí mnohé možnosti pro děti. Mohou zde naplnit svou potřebu pohybu, experimentovat s přírodními materiály, pozorovat zvířata a rostliny,

¹¹ Veronika, ekologický institut. [online]. *Cesta k zahradní plaketě*. [Citace 09.02.2011]. Dostupné na: <<http://www.veronica.cz/?id=465>>.

sledovat vlivy střídání ročních dob a tím získávat nové zážitky a zkušenosti (Heissenberger, Ritschel, 2001).

Jaké jsou tedy výhody přírodní zahrady? Největším pozitivem je snížení finanční náročnosti na provoz. Zahradu lze vybudovat i na malém prostoru, protože nejde o velikost plochy, ale o její funkčnost a propojenost prvků. V případě velkých ploch je výhodou usnadnění péče o ně. Přínosem je i utvoření podmínek pro bohatou faunu i flóru (Křivánková, 2007).

1.4.2 Školní zahrada jako přírodní učebna

Burešová ve své publikaci „Učíme se v zahradě“ stanovuje definici přírodní učebny takto: „Přírodní učebnou nazýváme školní zahradu uzpůsobenou k výuce nejrozličnějších vyučovacích předmětů (oborů) „pod širým nebem“ prostřednictvím tvořivých a komunikativních metod tak, aby žáci získávali povědomí o složitosti a podmíněnosti dějů v přírodě, krajinně i na poli na základě vlastní zkušenosti, prožitků ze zdarů i nezdarů vlastních pokusů a pozorování“ (Burešová, 2007, s. 47).

Sochor (2007, s. 43) uvádí, že přírodní učebnou můžeme nazvat každou školní zahradu, protože v každé zahradě můžeme najít vhodný materiál pro výuku. Je však třeba, aby tato zahrada byla pro výuku vhodně upravena, obsahovala co nejvíce výukových prvků, vypadala přirozeně a byly dodrženy bezpečnostní prvky.

Aby se zahrada stala nejen místem pro „úklid“, ale pro smysluplnou výuku, která přináší nové zkušenosti, dovednosti a vědomosti, je tedy třeba zamyslet se nejen nad metodami a možnostmi samotné výuky, ale i nad uspořádáním a vybavením zahrady. Nejprve je třeba vybrat vhodné prostory pro zřízení či obnovu školní zahrady. Pokud se tyto prostory naleznou, je třeba vyřešit, kdo se o zahradu bude starat. Je nemožné, aby takovou práci zastával jediný člověk, proto je vhodné sestavit určitou skupinu, která bude mít zahradu na starosti. Mohou to být samotní učitelé, školník či skupina žáků a rodičů. Důležitým aspektem je také podpora zřizovatele a vedení školy (Sochor, 2007).

Jak by tedy měla vypadat „dobrá“ přírodní učebna? Burešová (2007) uvádí, co je vhodné pro přírodní učebnu a co se osvědčilo při pozorováních a projektech Chaloupek

o. p. s. Stěžejním prvkem jsou lavičky pro celou třídu, nejlépe i se stolky pro psaní. Další nepostradatelnou součástí zahrady má být nářadovna, kde je přehledně uskladněno nářadí a další pomůcky. Dále uvádí:

- oddělení pro pěstování stromů,
- ukázky kulturních rostlin,
- malé plochy hospodářských plodin,
- květiny,
- záhony,
- kompost (důležitý pro pochopení koloběhu látek v přírodě) a pařeniště (předpěstování sazenic – skleník zbytečně náročný na péči a údržbu),
- krmítko pro ptáky,
- zákoutí se dřevem a kamením,
- meteorologické zařízení a ukazatel světových stran,
- dostatečně velký trávník (relaxace dětí, hry),
- využívání užitkové vody ze střech (zkušenost šetření s vodou).

1.4.3 Propojení s RVP pro ZV

Nová vzdělávací strategie se odráží v Rámcově vzdělávacím programu pro základní vzdělávání, dále jen RVP ZV. Ta zdůrazňuje získávání klíčových kompetencí a využívání získaných dovedností a vědomostí v praktickém životě. Klíčové kompetence žáků jsou určité cílové kategorie, které by si žáci měli osvojit. Jednotlivé předměty jsou pak rozděleny do několika vzdělávacích oblastí (RVP ZV, 2007).

RVP ZV tedy ukazuje, čeho by měli žáci v povinném základním vzdělávání dosáhnout. Specifikuje úroveň klíčových kompetencí, vymezuje vzdělávací obsah, do vyučování zavádí povinné zařazování průřezových témat, podporuje propojování vzdělávacího obsahu a nezapomíná ani na modifikaci pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Může tedy výuka ve školní zahradě naplňovat podmínky RVP ZV?

Klíčové kompetence pro základní vzdělávání:

- kompetence k učení,
- kompetence k řešení problémů,
- kompetence komunikativní,
- kompetence sociální a personální,
- kompetence občanské,
- kompetence pracovní (RVP ZV, 2007).

Samotný vzdělávací obsah je pak rozdělen do devíti vzdělávacích oblastí, které jsou zastoupeny určitým vzdělávacím oborem. Pro 1. stupeň základní školy jsou to oblasti: Jazyk a jazyková komunikace, Matematika a její aplikace, Informační a komunikační technologie, Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, Člověk a příroda, Umění a kultura, Člověk a zdraví a Člověk a svět práce (RVP ZV, 2007). Nespornou výhodou školních zahrad jako přírodních učeben je právě široké mezipředmětové využití. V zahradě mohou být vyučovány téměř všechny obory, jak dokazuje dotazníkový průzkum Stav školních zahrad při základních školách v České republice z roku 2007. Využití školní zahrady je tak spoutáno pouze rozmary počasí, její kapacitou, vybavením a samotnou kreativitou a ochotou učitelů (Burešová, 2007).

Přesto je obtížné nalézt školní metodiku, která by učitelům usnadnila a ukázala možné cesty ve využívání zahrad. Možnostmi pro vyučování v zahradě se v posledních letech zabývala především Burešová. Pod jejím vedením vznikla publikace „*Hurá z lavic do přírody...*“, která přináší inspiraci pro práci v lese, na louce i v zahradě. Nalezneme zde mnoho úkolů, u kterých se dozvíme, jaké vyučovací obory rozvíjejí, do jakého prostředí se hodí, potřeby a materiály, které budeme využívat, postup práce i možnou motivaci pro žáky. Součástí jsou i pracovní listy (Burešová, 1992). Ve spolupráci se společností Chaloupky o.p.s. byla vydána také publikace „*Učíme se v zahradě*“, kterou můžeme považovat za moderní metodiku zabývající se výukou v zahradě. Hlavní částí publikace je popis aktivit, které lze v zahradě vykonávat. Jednotlivé aktivity jsou zařazeny do vzdělávacích oblastí a oborů podle RVP ZV. Nalezneme zde cíl práce, dobu trvání, potřeby a materiál, místo a popis postupu práce. Stěžejní je i určení

získaných klíčových kompetencí žáků, mezipředmětových vztahů a přesahů a začlenění do tematických okruhů průřezových témat, které budou činnostmi rozvíjeny (Burešová, 2007). Metodika ukazuje široké spektrum činností zařazených do množství vzdělávacích oblastí a oborů, což dokazuje, že zahrada je skvěle využitelnou „pomůckou“ pro současné vzdělávání a plně naplňuje RVP ZV.

1.4.4 Možné obtíže při vyučování v zahradách a při jejich realizaci

Vyučování v zahradě má několik úskalí. Za prvé je výuka v tomto prostředí více organizačně náročná než ve vnitřních prostorách školy. Mohou nastat těžkosti se zapojováním dětí do práce, s nedostatečnou motivací, s plánováním výuky, nedostatkem času na výuku v zahradě a s nedostatkem metodických materiálů podporujících vyučování v zahradě či neochotou samotných učitelů. Dalším nebezpečím může být vyšší riziko zranění, onemocnění či alergické reakce a riziko celkové bezpečnosti žáků (Burešová, 2007).

Jedním z nejsledovanějších rizik při práci v zahradě je problematika vlastní bezpečnosti. Sochor (2007) vyjmenovává následující složky bezpečnosti: Problematika bezpečnosti je velmi široká. Zejména po vstupu do Evropské unie se jedná o oblast velmi sledovanou. Opomenout především nesmíme:

- bezpečnostní předpisy týkající se dětských hřišť (dopadové zóny ...),
- požadavky kladené na elektrické spotřebiče – osvětlení, čerpadla a další (venkovní vlhké prostředí, proudová ochrana),
- výběr vhodných rostlin (zcela nevhodné jsou rostliny jedovaté nebo s velkými trny, dřeviny s křehkým dřevem, kde hrozí nebezpečí zlomení koruny, opatrní bychom měli být při výběru rostlin alergenních),
- požadavky kladené na různé zahradní stavby, jako jsou altány, přístřešky či pergoly (zejména statika),
- hygienické požadavky (např. k dispozici umývárna s teplou vodou, hygienické požadavky na pískoviště atd.),

- při úpravách zahrady musí zůstat průjezd pro hasiče,
- revize (Sochor, 2007, s. 44-45).

Důležitým aspektem vyučování ve školní zahradě je pro učitele hlavně bezpečnost práce. Dohled nad činnostmi a pohybem žáků je zde obtížnější než v běžné učebně. Ve zřeteli musíme mít i to, že každé dítě je jiné a na činnosti v zahradě bude i rozdílně reagovat. Jedním z kritérií je, zda dítě vyrůstá na vesnici, či ve velkém městě bez příležitosti osobní zkušenosti s přírodním prostředím. Důležitým kritériem jsou také činnosti, kterým se dítě ve svém volném čase věnuje. Proto by se pedagogové měli především snažit řídit se podle didaktického principu přiměřenosti (Krutý, Jůza, 2007).

V publikaci Burešové (2007) můžeme nalézt doporučení pro bezpečnost práce na školní zahradě. Formulovány jsou zde základní bezpečnostní předpoklady pro činnosti v terénu. Jsou to:

- Kvalifikovaný dohled a jeho autorita.
- Znalost povahy práce a jejích rizik.
- Strukturování kolektivu, podíl zodpovědnosti, motivace.
- Konkrétní zadání činnosti s přiměřeným poučením.
- Ohraničení a bezpečnost prostoru, ochranné pracovní pomůcky.

Tyto zásady jsou dále konkretizovány v jednačtyřiceti bodech, které pedagogům pomohou se v problematice lépe zorientovat. Pro přesnější představu uvedu několik vybraných zásad:

- Účastníky je nutné poučit o bezpečnosti práce a riziku dané činnosti.
- Nářadí musí být kvalitní, pro práci předem vyzkoušené a musí být využíváno pouze pro činnosti, ke kterým je určeno.
- V dosahu by vždy měla být lékárnička první pomoci.
- Je nezbytné zkontrolovat, zda děti mají vhodné oblečení a obutí pro danou činnost (Krutý, Jůza, 2007).

Pokud i přes dodržování bezpečnostních zásad dojde k úrazu, je třeba poskytnout první pomoc, pokud je třeba, přivolat záchrannou službu, policii či hasiče. Událost je také nutné ohlásit vedení školy a rodičům. Nutné je také sepsat protokol o události. Postup při úrazu ve školském zařízení pak upravuje Vyhláška č. 64/2005 Sb. o evidenci úrazů dětí, žáků a studentů. Aktuální informace o bezpečnosti práce poskytuje internetový portál www.bozinfo.cz (Krutý, Lůza, 2007).

Samotná realizace zahrady může přinášet především finanční problémy se zajištěním potřebného materiálu, rostlinstva, náradí, vody a v neposlední řadě s nedocenením práce učitele či jiné osoby, která se o zahradu stará. Řešením finančních obtíží může být zpracování grantového projektu, v kterém nemusí jít jen o získání financí, ale i o materiální podporu, partnerství s organizacemi, rodiči a dalšími institucemi jako jsou obec, spolky, podnikatelé, či pomoc dobrovolnické práce (Burešová, 2007).

1.4.5 Organizace podporující rozvoj školních zahrad

Pomoc při zřizování zahrad a jejich provozem lze nalézt u mnoha organizací a ekologických sdružení. Školám mohou pomoci s péčí o zahradu, projektováním zahrady, výukovými programy, ekologickými projekty, vzdělávacími akcemi pro pedagogy a v neposlední řadě s inspirací, materiály a potřebnými informacemi. Jak vyplývá z výzkumné zprávy Chaloupek o. p. s. z roku 2007, využívá tuto podporu 37,1% odpovídajících respondentů.¹² Ráda bych zde proto krátce představila několik takovýchto organizací.

Pomoc školám se zakládáním, obnově či úpravě zahrad nabízí Nadace Veronika, která je největší moravskou nadací zaměřenou na ochranu přírody, krajiny a životního prostředí. V minulých letech nadace uváděla pobídkový program na podporu přírodních školních zahrad. V současné době je však tento program pozastaven.¹³

¹² BAUERŠÍMOVÁ, S. *Závěrečná zpráva celorepublikového průzkumu Stav školních zahrad při základních školách v České republice*. Kněžnice: Chaloupky o.p.s., 2007 [Citace 05.01.2011]. Dostupné na: <http://www.ekovychova.cz/eko/includes/priloha397.doc>.

¹³ Nadace Veronika. [online]. *Školní přírodní zahrad*. [Citace 01.02.2011]. Dostupné na: <http://nadace.veronika.cz/?Zdrave-skolni-zahrady>.

Nadace Partnerství poskytuje vzdělávací programy pro ekologickou výchovu, odbornou pomoc a různé nadační příspěvky. V současnosti (2011) nabízí školám, obcím, občanským sdružením a příspěvkovým organizacím možnost požádání o grant nazvaný Místo pod stromy, který má sloužit k vytvoření zelených veřejných prostranství. Pomocí má i vzniku školních zahrad. Grant je spolufinancován Státním fondem životního prostředí ČR ve spolupráci s Ministerstvem životního prostředí.¹⁴

Nadační fond Zelený poklad vznikl z Nadace životního prostředí města Plzně a jeho posláním je ochrana a podpora životního prostředí. Své cíle se snaží naplňovat péčí o zelené plochy, ochranou rostlin a živočichů, revitalizací vodních toků a ekologickou výchovou. Pro tento účel vyhlašuje grantové programy, které nabízejí finanční podporu vyhlášených projektů. Nadace se zaměřuje většinou na projekty ve městě Plzeň či v plzeňském kraji.¹⁵

Nadace Proměny se snaží podporovat projekty zaměřené na městskou krajinu. Pomáhají zakládat a udržovat městskou zeleň a motivovat pro aktivní využívání volného času. V letošním roce pracují na novém programu Zahrada hrou, který má pomoci s vytvořením či obnovou zahrad pro pražské mateřské školy. Tento program by se měl v budoucnosti věnovat i jiným typům školských zařízení. V rámci programu bude probíhat seminář Zahrada hrou, který je určen pro všechny zájemce o problematiku školních zahrad a měl by proběhnout 13. dubna 2011 v Národní technické knihovně v Praze.¹⁶

Školské zařízení pro zájmové a další vzdělávání Chaloupky o. p. s. nabízí školící a vzdělávací aktivity z oblasti ekologické výchovy pro pedagogy, rodiče a další. Pro školy připravuje různé vzdělávací programy a projekty. Jejich cílem je zlepšovat porozumění přírodě a posílit ohleduplnost, odpovědnost člověka k přírodě i k druhým.¹⁷

¹⁴ Nadace Partnerství. [online]. *Místo pod stromy. Jak získat grant.* [Citace 01.02.2011]. Dostupné na: <<http://www.nadacepartnerstvi.cz/stromzivota/granty-do-200-tisic>>.

¹⁵ Zelený poklad, nadační fond. [online]. *O fondu.* [Citace 02.02.2011]. Dostupné na: <<http://www.zelenypoklad.org/index2.php?id=1>>.

¹⁶ Nadace Proměny. [online]. *Zahrada hrou na Vaše dotazy.* [Citace 04.03.2011]. Dostupné na: <<http://www.nadace-promeny.cz/cz/web/aktuality/novinky/ZH-FAQ.html>>.

¹⁷ Chaloupky o.p.s. [online]. *O nás.* [Citace 02.02.2011]. Dostupné na: <<http://www.chaloupky.cz/cs/1-topmenu-o-nas.html>>.

Sdružení Tereza je dalším místem, kam se mohou pedagogové a školy obrátit pro podporu ve vzdělávání environmentální výchovy a naleznou zde i metodickou a materiální pomoc. Sdružení se snaží podněcovat dobrý vztah k životnímu prostředí, utvářet lepší porozumění světu kolem nás a podporovat realizaci činností pro trvale udržitelný rozvoj.¹⁸

Výukové programy, semináře, kurzy, konzultace, učební pomůcky i finanční pomoc v projektech nabízí také Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory – SEVER, Brontosaurus Krkonoše o. s.¹⁹

Další finanční podporu lze hledat v grantových programech magistrátů, krajských a městských úřadů, v neposlední řadě také prostřednictvím fondů Evropské unie a Státního fondu životního prostředí.

¹⁸ Sdružení Tereza. [online]. *Sdružení Tereza*. [Citace 02.02.2011]. Dostupné na: <<http://www.terezanet.cz/o-sdruzeni-tereza-ekologicka-vychova.html>>.

¹⁹ SEVER. [online]. *Home*. [Citace 02.02.2011]. Dostupné na: <<http://www.sever.ekologickavychova.cz/uvod>>.

2. Vlastní výzkum

2.1 Vymezení cíle, úkolů a formulace hypotéz

Hlavním cílem výzkumné práce je utvoření si představy o současném stavu školních zahrad v okrese Kolín a o jejich využívání samotnými učiteli 1. stupně základní školy. Zajímám se o vztah učitelů k vyučování v zahradě, o jejich potřeby, a zda zahradu k vyučování skutečně využívají, a to pro které vzdělávací oblasti a obory. Zjišťuji také, zda učitelé považují školní zahradu pro jejich potřeby za dostatečně prostornou a dobře dostupnou.

Ve svém průzkumu vycházím z již provedeného průzkumu z oblasti školních zahrad uskutečněného sdružením pro zájmové a další vzdělávání Chaloupkami o.p.s., který vznikl v rámci česko-německého projektu „Školní zahrady jako přírodní učebny v České republice a v Německu“.

Hypotéza 1:

Školní zahradu vlastní většina škol.

Hypotéza 2:

Nejčastěji je školní zahrada využívána pro vzdělávací oblast Člověk a svět práce.

Dílním úkolem práce je také dotvoření si představy o využívání a vývoji školních zahrad prostřednictvím rozhovoru s pedagogem s dlouholetou praxí a s bývalou okresní školní inspektorkou. Cílem těchto rozhovorů je nahlédnutí na širší souvislosti tématu školních zahrad a objasnění možných příčin současného stavu.

2.2 Metody

Dotazníkové šetření.

Dotazníkové šetření vychází z již provedeného průzkumu Chaloupek o. p. s. z roku 2007. Navazuje na něj v některých oblastech průzkumu. Jedná se o zjišťování vlastnictví zahrady a její dostupnosti, oblastí a oborů ve vzdělávání, pro které je zahrada využívána a podílení se žáků na údržbě zahrady.

Dále dotazník zjišťuje četnost využívání zahrad učiteli 1. stupně základní školy, potřeby učitelů pro vyučování v zahradě, znalost pomocných materiálů pro vyučování v zahradě a jejich postoj k přínosu školních zahrad pro efektivitu vzdělávacího procesu.

Postup při získávání dat:

- oslovení ředitelů příslušných škol osobní formou či využitím elektronické pošty,
- osvětlení cílů průzkumu a žádost o možnost oslovit konkrétního učitele/učitelku vyučující na 1. stupni ZŠ,
- předání dotazníku příslušné osobě,
- sběr dotazníku (osobně, elektronicky).

Dotazník využívá otázky uzavřené, polouzavřené a otázku škálovou. Respondenti jsou anonymní, povinný je jen údaj o adrese základní školy, na které respondent působí, aby nedošlo k duplikaci informací o konkrétní školní zahradě. Škálová otázka slouží k vyjádření vlastního vztahu respondentů, otázky polouzavřené nabízejí doplnění možného výběru vlastním názorem či návrhem. Plné znění dotazníku viz. přílohy: Příloha II.

Dotazník obsahuje dvanáct otázek a jeho vyplnění trvá kolem pěti minut. Vyhodnocení dat proběhne pomocí tabulek a grafů. Výsledky budou zaokrouhleny na jedno desetinné místo.

Rozhovor

Účelem rozhovoru je vytvoření si představy o využívání školních zahrad na základě zkušeností pedagoga s dlouhodobou praxí a bývalé školní inspektorky. Rozhovory vychází ze základních připravených otázek.

Otázky pro okresní školní inspektorku:

- Jakým způsobem se školní inspekce zajímá o školní zahrady – využívání pro výuku, rekreaci žáků.

Otázky pro pedagoga s dlouholetou prací:

- Jak dlouhá je Vaše učitelská praxe a na kolika školách jste působila?
- Jaké máte zkušenosti s výukou na školních zahradách?
- S jakými problémy jste se setkala?

Postup při získávání dat:

- oslovení učitelky prvního stupně základní školy s dlouhodobou praxí,
- oslovení bývalé okresní školní inspektorky,
- osvětlení cílů rozhovoru,
- rozhovor, položení stěžejních otázek,
- sběr dat, zápis citací, žádost o možnost přímé citace v diplomové práci.

2.3 Charakteristika a popis výběrového souboru

Výběrový soubor je zvolen na základě zvolených cílů výzkumu. Pro dotazníkový průzkum se jedná o pedagogy vyučující na 1. stupni základních škol na okrese Kolín. Soubor je tedy tvořen:

- zástupci jednotlivých základních škol na okrese Kolín, a to učitelem/učitelkou z 1. stupně základní školy, vyjma základních škol praktických,
- konkrétní pedagog je vybrán ředitelem školy.

Seznam škol okresu Kolín je k dispozici v přílohách (viz. Příloha I).

Prvního rozhovoru se účastní bývalá okresní školní inspektorka z okresu Kolín. Pro druhý rozhovor je vybrán pedagog s dlouholetou praxí a zkušenostmi s výukou i vedením školy.

pedagog:

Mgr. Eva Kubíčková

- absolventka pedagogické fakulty v Pardubicích,
- od roku 1961 praxe na různých školách v severomoravském, brněnském a středočeském kraji, vyučování na různých typech školy, 2. stupeň ZŠ, zvláštní škola, ekonomická škola, 1. stupeň ZŠ, školy městské i vesnické,
- ředitelka základní školy prvního stupně (1975).

2.4 Výsledky

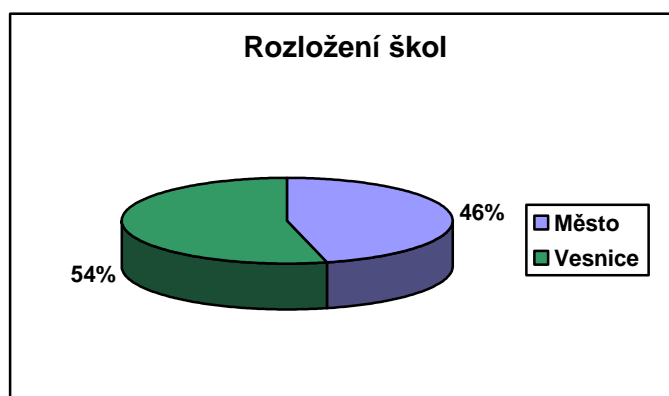
2.4.1 Dotazníkový průzkum

Základní informace

Dotazníky byly respondentům předány buď osobní formou, nebo prostřednictvím e-mailové pošty. O možnost provedení průzkumu byl/a vždy požádán ředitel/ředitelka příslušné školy. Podařilo se oslovit všech 36 základních škol na okrese Kolín. Zpět se vrátilo 26 vyplněných dotazníků, což činí návratnost 72,2 %. Všechny dotazníky byly vyplněny ženami. Většinu dotazníků jsem získala osobní návštěvou školy (17), menší část byla získána pomocí e-mailu (9).

Lokalizace škol

Průzkumu se zúčastnily školy vesnické i městské. Odpovědělo 14 škol z vesnic a 12 škol z města.

Graf 1

Zastoupení vyučovaných ročníků

Dotazník vyplňovaly učitelky všech ročníků prvního stupně základních škol. Některé učitelky vyučují současně více ročníků z důvodu malotřídní výuky. Průzkumu se účastnilo 6 učitelek vyučujících první ročník, 4 vyučujících druhý ročník, 7 vyučujících třetí ročník, 2 vyučujících čtvrtý ročník a 3 vyučujících pátý ročník. Dále 4 učitelky

vyučující současně více ročníků, a to učitelka vyučující první a druhý ročník, učitelka čtvrtého a pátého ročníku, učitelka vyučující druhý, čtvrtý a pátý ročník a učitelka třetího, čtvrtého a pátého ročníku.

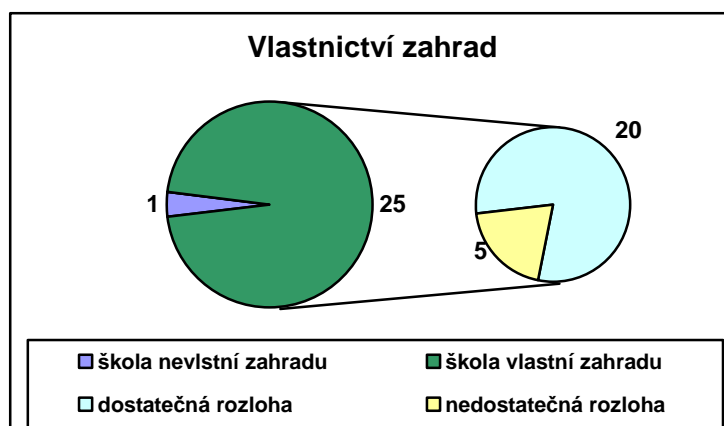
Ročník	Zastoupení učitelů
1. třída	6
2. třída	4
3. třída	7
4. třída	2
5. třída	3
1. a 2. třída	1
4. a 5. třída	1
2., 4. a 5. třída	1
3., 4. a 5. třída	1

Tabulka 1 – zastoupení jednotlivých ročníků učiteli

Vlastnictví zahrady

Školní zahradu vlastní 25 škol, pouze 1 škola zahradu nevládní. Z toho 20 (80 %) respondentů uvedlo, že je rozloha školní zahrady dostatečná a 5 (20 %) uvedlo rozlohu zahrady jako nevyhovující.

Dalším důležitým aspektem školních zahrad je, kde se zahrada nachází. Většina učitelů odpověděla, že se školní zahrada nachází v areálu školy, a to ve 24 školách (96 %). Jedna škola má zahradu do deseti minut pěší chůze (4 %) a žádná ze škol nemá zahradu umístěnou více než deset minut chůze.

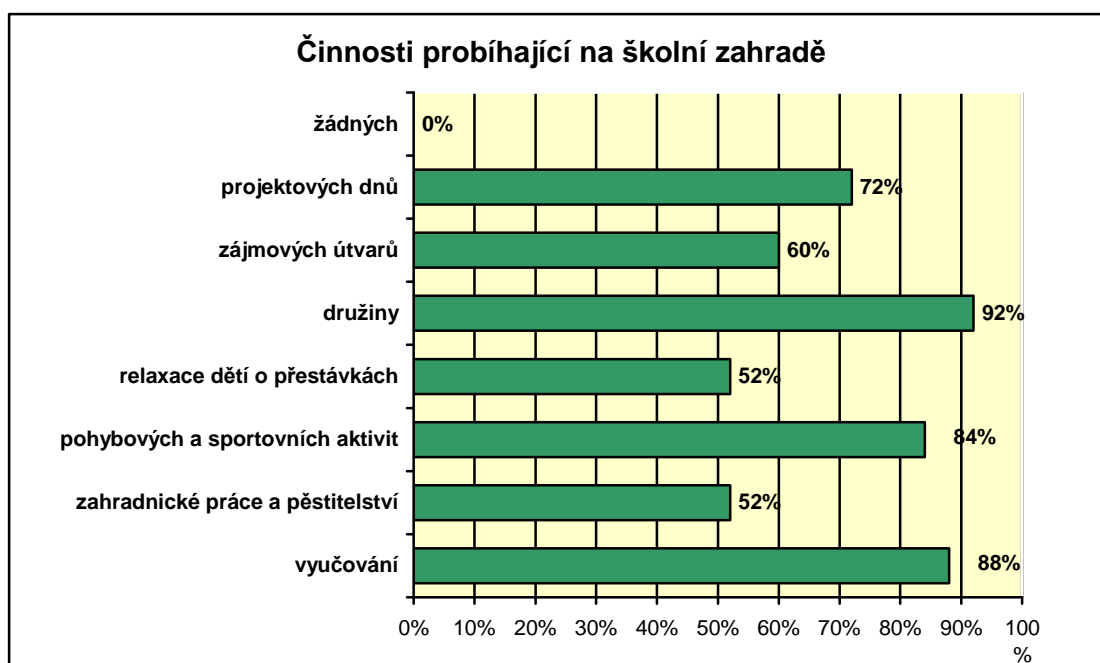

Graf 2 – vlastnictví a rozloha školních zahrad

Využití školní zahrady

Následně bylo zjišťováno, pro jaké činnosti je zahrada ve škole využívána, pokud ji škola vlastní. Následující grafy se proto týkají jen škol, které školní zahrady vlastní, tj. 25 škol.

Nejčastěji je využívána v rámci činností družiny (92 %) a při vyučování (88 %) a pohybových a sportovních aktivitách (84 %). Dále je prostor školní zahrady využíván i v rámci projektových dnů (72 %) a zájmových útvarů (60 %). Mezi nejméně časté činnosti ve školní zahradě patří zahradnické a pěstitelské práce (52 %) a relaxace žáků v zahradě o přestávkách (52 %).

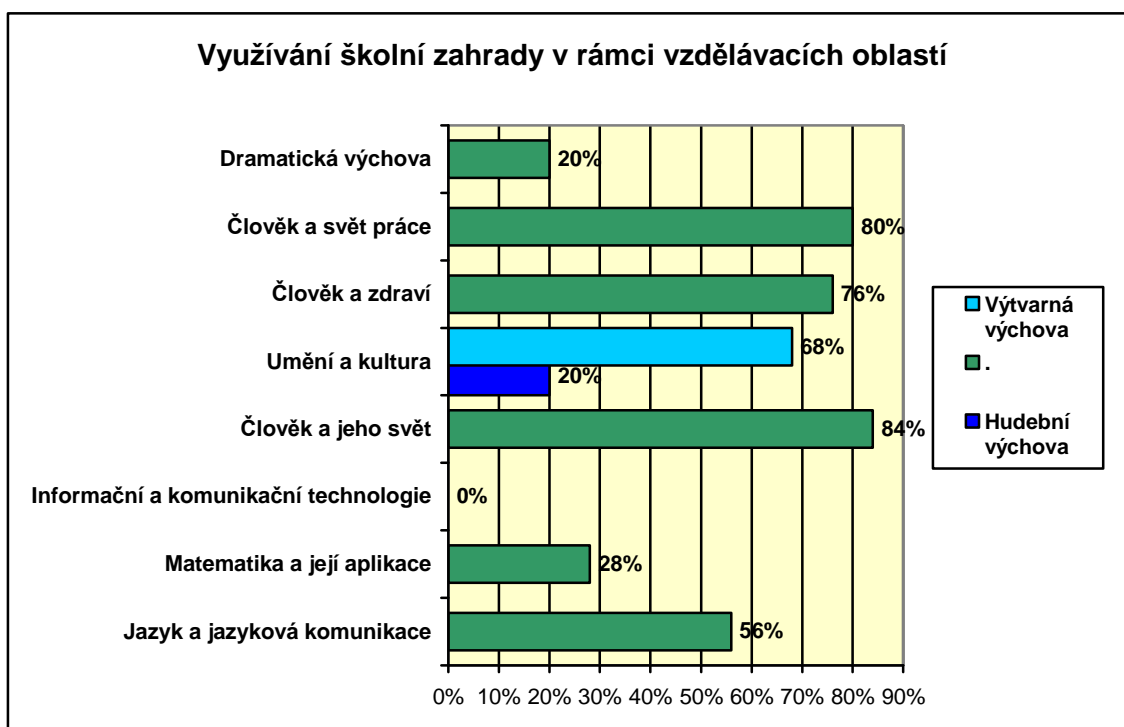
Graf 3

Respondenti měli také možnost doplnit vlastní aktivity, které by vypsané činnosti neobsahovaly. Tuto možnost využil jen jeden respondent a uvedl následující:

- dětský den,
- předváděcí akce organizací a spolků.

V současné době je vzdělávací obsah na 1. stupni základních škol rozdělen do devíti vzdělávacích oblastí. Vzdělávací oblasti pak zahrnují tyto obory:

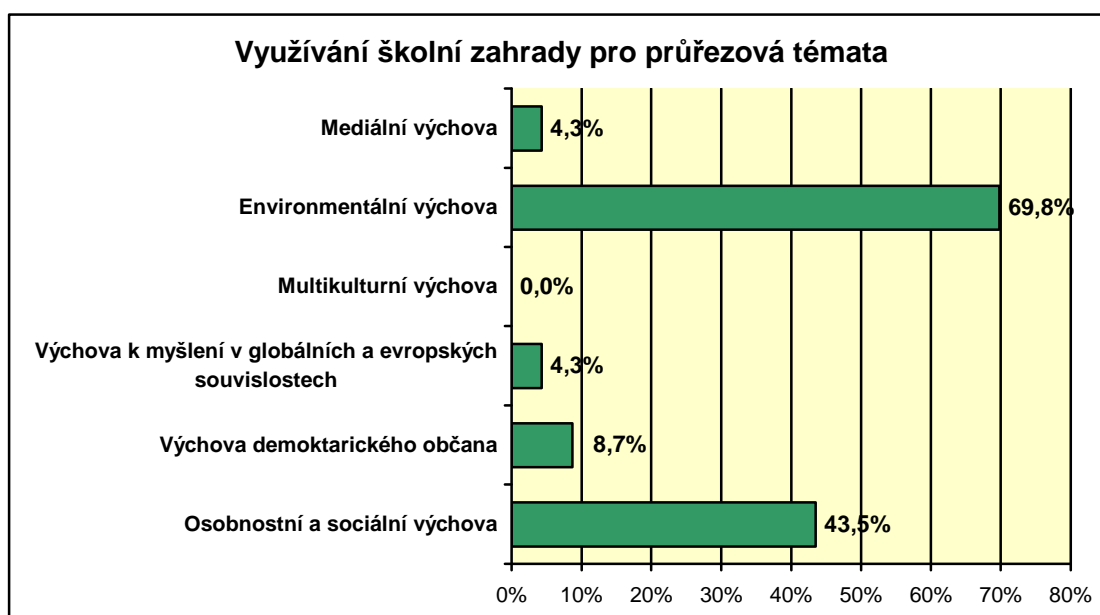
- Jazyk a jazyková komunikace: Český jazyk a literatura, Cizí jazyk.
- Matematika a její aplikace.
- Informační a komunikační technologie.
- Člověk a jeho svět: Prvouka, Přírodověda, Vlastivěda.
- Umění a kultura: Hudební výchova, Výtvarná výchova.
- Člověk a zdraví: Tělesná výchova.
- Člověk a svět práce: Praktické činnosti.
- Doplnující vzdělávací obory: Dramatická výchova.
- Průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova, Mediální výchova (RVP ZV, 2007).

Graf 4

Využití zahrady v rámci vyučování ukazuje, které vzdělávací obory a oblasti jsou pedagogy pro výuku ve školní zahradě upřednostňovány. Mezi nejčastěji uváděné oblasti patří Člověk a jeho práce (80%) a Člověk a jeho svět s 84 %. Nejméně je školní zahrada využívána pro oblast Matematika a její aplikace (28 %), Dramatickou výchovu (20 %) a Hudební výchovu (20 %). Informační a komunikační technologie v zahradě vyučovány nejsou.

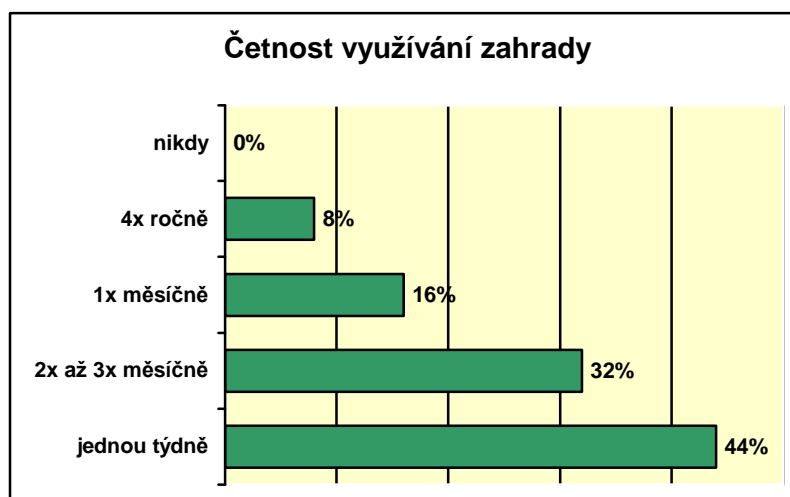
Průřezová témata vyučuje v zahradě 23 (92 %) respondentů z 25 možných. Nejvíce je zahrada využívána pro Environmentální výchovu (69,8 %). Druhým nejčastěji využívaným průřezovým tématem je Osobnostní a sociální výchova (43,5 %). Ostatní průřezová témata jsou ve školní zahradě vyučována jen minimálně. Výchova demokratického občana (8,7 %), Výchova k myšlení a globálním souvislostem (4,3 %), Mediální výchova (4,3 %) a Multikulturní výchova 0 %.

Graf 5

Položku využívání školní zahrady pro vzdělávací oblasti a obory vyplňovali i respondenti, jejichž škola zahradu nevlastní. Cílem bylo zjistit, pro jaké oblasti by školní zahradu rádi využívali. Školní zahradu nevlastní pouze jedna škola. Určeny byly tyto oblasti: Člověk a jeho svět, Člověk a zdraví a Člověk a svět práce. Nebylo zvoleno žádné z průřezových témat.

Dále bylo zjišťováno, jak často je školní zahrada využívána. 44 % respondentů odpovědělo, že zahradu využívá alespoň jednou týdně. Dvakrát až třikrát měsíčně je zahrada využívána 32 % respondenty. Všichni pedagogové se také vyjádřili, že školní zahradu chtějí využívat i v budoucnu.

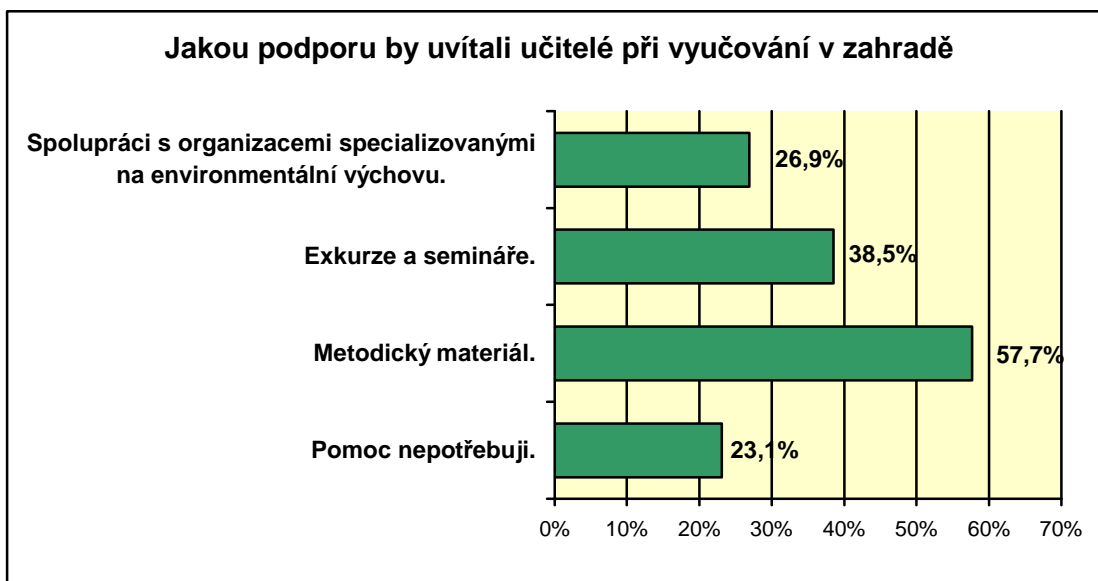

Graf 6

Metodická podpora učitelů

Dále se průzkum věnoval zjišťování, zda učitelé mají dostatečnou metodickou podporu pro vyučování ve školní zahradě. Odpovídali i učitelé, jejichž škola zahradu nevlastní. Na otázku, zda znají nějaký metodický materiál pro takovouto výuku, odpovědělo 88,5 % učitelů negativně. Pouze tři označili znalost metodické podpory. Jednou se objevila blíže neurčená internetová podpora, jejíž přesnou adresu si respondent nevybavil. Druhý respondent uvedl zdroj: Burešová, Školní zahrady jako přírodní učebny. Jednou byla označena znalost materiálu, ale jeho konkretizace nebyla vyplněna.

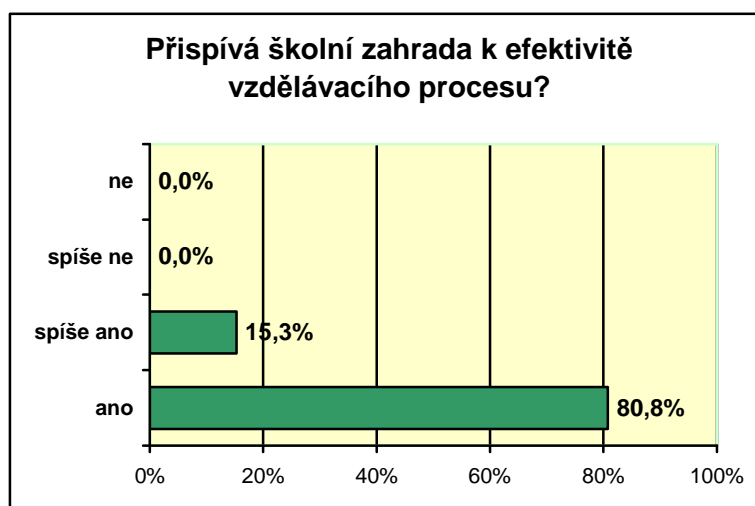
Následující otázka měla objasnit, jakou pomoc a podporu by pedagogové uvítali v rámci vyučování ve školní zahradě. 57,7 % respondentů odpovědělo, že by jim pomohl metodický materiál. Druhou nejčtetněji vyhledávanou pomocí jsou exkurze a semináře 38,5 %. Nejméně zastoupeni byli učitelé, kteří pomoc s výukou ve školní zahradě nepotřebují (23,1 %).

Graf 7

Efektivita výuky v prostředí školní zahrady

Dále se dotazník zaměřoval na vztah samotných učitelů k výuce ve školní zahradě. Respondenti měli uvést, zda si myslí, že je prostředí školní zahrady přínosné pro efektivitu vzdělávacího procesu. Celých 80,8 % uvedlo, že zahrada přínosem je. Žádný z respondentů neuvedl negativní hodnocení.

Graf 8

Zapojení žáků do údržby školní zahrady

Pouze 3 respondenti uvedli, že se na údržbě zahrady žáci nijak nepodílejí. Ostatní jmenovali různé činnosti, kterými žáci přispívají. Někteří učitelé se vyjadřovali velice konkrétně (pečování o růže), jiní se vyjádřili jen shrnujícím popisem (úklid). Činnosti lze rozdělit do následujících kategorií:

- úklid (sběr odpadků, zametání chodníků, sběr listí, shrabování listí, úklid sněhu),
- pěstitelské práce (sázení, okopávání, pletí, zalévání, péče o květiny, rytí, prostřihávání keřů, sklizení ovoce a zeleniny),
- údržba hřiště a herních prvků zahrady,
- udržování popisů rostlin.

Spontánní reakce učitelů při vyplňování dotazníku

Pokud jsem byla přítomna vyplňování dotazníku, objevil se následující jev. Učitelé se ujišťovali, zda dotazník vyplňují správně a mnohé otázky ještě doprovázeli svými komentáři. Mnohé z komentářů považuji za významné, proto jsem si některé z nich zaznamenala. Se svolením autorů zde uvedu citace některých z nich.

Vybrané komentáře učitelů:

„V zahradě trávíme poměrně hodně času. Je velice příjemné vyjít s dětmi na čerstvý vzduch a protáhnout se. V zahradě máme k dispozici přístřešek s lavicemi. Běžné vyučování tak může bez problému probíhat ve venkovním prostředí.“

Mgr. Miluše Nikodýmová

„Ráda bych s žáky založila záhonek. Vedení školy mě však v tomto směru nepodporuje.“

Mgr. Eva Šafářiková

„V zahradě je možné vyučovat prakticky všechny předměty. Ráda ji například využívám pro výuku obvodů, obsahů a měr v matematice. Žáci si tak vytvoří mnohem lepší představu o realitě.“

Mgr. Irena Jenešová

„Zahrada umožňuje dětem nahlédnout na hodnotu lidské práce. Pokud poznají, kolik práce a úsilí stojí vypěstovat si vlastní rostlinku, přinese jim jejich úspěch nejen velkou radost, ale i větší zodpovědnost a ohleduplnost ke světu kolem.“

Mgr. Šárka Rosenbergerová

Vybrané komentáře, kde chtějí autoři zůstat v anonymitě:

„Zahradu nevyužíváme pro pěstování, nemáme žádné záhony. Ven chodíme hrát hry a sportovat.“

„Venkovní pozemek školy je poměrně malý a není zařízen jako zahrada.“

2.4.2 Rozhovor

Zkušenosti bývalé okresní školní inspektorky s hodnocením a sledováním školních zahrad. Shrnutí:

Součástí inspekčních zpráv bylo a dodnes je sledování materiálních podmínek školy. Inspekční zprávy jsou zaměřeny tematicky, například řešení stížností a podnětů. Pokud na škole probíhá institucionální inspekce (dříve označována jako komplexní) je součástí inspekce i zhodnocení veškerých venkovních prostor a jejich využití.

Hodnocení venkovních prostor probíhá především pozorováním a sledováním dodržování bezpečnostních předpisů. Venkovní prostředí však není inspekcí sledovanou prioritou. Způsobeno je to také tím, že srovnávání vybavenosti venkovního prostředí, tedy i školních zahrad je dosti obtížné, protože každá škola má jiné podmínky. Inspekce tedy může stanovit pouze to, zda je toto prostředí vůči jiným školám dostatečně zařízené či nikoli.

Pokud však škola školní zahradu využívá například pro relaxaci dětí o přestávkách, objeví se to v inspekční zprávě jako významné kladné hodnocení, protože školní inspekce se zabývá především výchovně vzdělávacím procesem.

Zkušenosti s provozováním školních zahrad za dobu učitelké praxe bývalé učitelky a ředitelky školy. Zkrácený záznam rozhovoru:

Jak dlouhá je Vaše učitelská praxe a na kolika školách jste působila?

„Moje učitelská praxe trvá téměř padesát let. Po studiích jsem jeden rok učila v Hradci nad Svitavou a pak celých dvanáct let na Ostravsku. Pracovala jsem na druhém stupni základní školy, na zvláštní škole, ale nejdelší praxi mám z vyučování na prvním stupni základní školy. Od roku 1975 jsem učila na základní škole ve Veltrubech, kde jsem od roku 1977 působila i jako ředitelka školy.“

Jaké máte zkušenosti s výukou na školních zahradách?

„Mé zkušenosti v tomto směru spadají až do dětství. Vyrůstala jsem na vesnici a měla jsem vynikajícího učitele, který v nás dětech podporoval vztah k přírodě živé i neživé. Naučil nás základní pěstitelské i chovatelské dovednosti. Vyučování na školní zahradě bylo zcela přirozené a radostné.“

„Po dokončení vysoké školy jsem rok působila na Svitavsku. V této době školní zahrada u této velké školy neexistovala. Proto jsem své žáky vodila za přírodou do polí a k lesu. Další zkušenosti jsem získala na škole ve Stonavě. Výborný ředitel školy, nádherná školní zahrada, která byla plně využívána pro pěstitelské práce, sport i oddych žáků a učitelů. I další zkušenost z praxe na zvláštní škole v Orlové byla velmi dobrá.“

„Následně jsem několik let učila na moderní panelové škole na sídlišti v Orlové. Kolem školních budov byly jen sportovní areály. Školní zahrada nebyla a nebyl zde ani zájem o její zřízení.“

„Moje nejdelší působení však bylo ve Veltrubech na Kolínsku. Měla jsem to štěstí, že ke škole přiléhala školní zahrada, o kterou v minulosti pečovali dobří hospodáři. Stačilo

jejich snahu jen rozvíjet doplněním stromů, přístřešků, vytvořit část pracovní, okrasnou, odpočinkovou a sportovní. Zahrada byla využívána takřka ve všech předmětech a stala se velmi oblíbenou součástí školy. V současné době je však zahrada přetvořena jen na hřiště a mnohé vzrostlé stromy byly pokáceny. Tato skutečnost mi přijde velice smutná.“

S jakými problémy jste se setkala?

„Myslím, že základní problém při zřizování, údržbě a využívání školních zahrad je nedocenenost důležitosti tohoto zařízení pro výuku i odpočinek žáků ze strany ředitelů škol, což dokladuje moje zkušenost z působení na různých školách. Ředitel školy by měl v tomto směru co nejvíce spolupracovat s obecním úřadem a rodiči žáků a získat jejich podporu. Když jsem působila jako ředitelka školy, pomáhal nám s údržbou zahrady právě obecní úřad. Dosti bolestivé je pak rušení zahrad kvůli neochotě věnovat jim alespoň malé množství péče.“

Mgr. Eva Kubíčková

3. Diskuse a interpretace výsledků

Dotazníkový průzkum pomohl odpovědět na mnohé otázky, ale zároveň přinesl i otázky nové. Spontánní komentáře učitelů mi pak pomohly dokreslit představu o současném využívání školních zahrad a vztah samotných učitelů k nim.

Učitelé prvního stupně základních škol byli pro průzkum zvoleni proto, aby získané výsledky co nevíce vystihovaly reálnou situaci využívání školních zahrad pro vyučování. Tato skupina má vysoké předpoklady pro využívání zahrad, protože se zaměřuje na rozličné oblasti ve vzdělávání a má tedy i více možností výběru, pro jaké činnosti zahradu využít. Základní vzdělávací obsah této skupiny by měl být stejný, a proto by se také odpovědi učitelů měly dát srovnávat.

Nejlépe se mi spolupracovalo s učiteli, se kterými jsem se mohla setkat osobně, protože jsem s nimi mohla přímo diskutovat o jejich reakcích na otázky dotazníku. Nebylo však možné, abych všechny školy navštívila osobně, a proto jsem některé informace získala prostřednictvím elektronické pošty.

V návaznosti na teoretická východiska práce a vlastní průzkum z oblasti využívání školních zahrad se nyní pokusím zodpovědět výzkumné otázky a interpretovat je.

3.1 Vyhodnocení stanovených hypotéz

Hypotéza 1: Školní zahradu vlastní většina škol.

Průzkum potvrdil, že většina škol na okrese Kolín školní zahradu vlastní (viz. Graf 2). Ověřena tak byla první vyřčená hypotéza, která vycházela z již prováděného průzkumu Chaloupek o. p. s. z roku 2007 (Baueršimová, 2007). Ukázalo se však také, že ne všechny školní zahrady učitelé považují za dostatečně prostorné a pro výuku vyhovující.

Myslím si, že dostatečná rozloha zahrad je důležitým aspektem pro využívání zahrad ve vyučování. Dostupný prostor může ovlivnit celkovou různorodost možností ve výuce i omezit využívání zahrady větším počtem žáků či tříd současně.

Nastává tedy otázka, zda jsou školní zahrady pro vyučování a činnosti v nich i vhodně uzpůsobeny. To by se mohlo stát předmětem dalšího zkoumání. Zajímavé by bylo zjišťovat, jaké konkrétní prvky školní zahrady obsahují. Zda převažují herní prvky, umělé plochy, hřiště, prolézačky, relaxační koutky, záhony, travní plochy, stromy a keře a další zahradní prvky.

Domnívám se také, že by bylo dobré, kdyby byli ředitelé škol více seznámeni se současnými možnostmi přetváření školních zahrad tak, aby působily dobře po stránce estetické, ale aby nabízely i co nejvíce možností pro výuku. Zde se nabízí myšlenka zřizování přírodních zahrad, o kterých jsem se zmínila v teoretické části (viz. kapitola 1.4.1).

Hypotéza 2: Nejčastěji je školní zahrada využívána pro vzdělávací oblast Člověk a svět práce.

Tato hypotéza se zcela nepotvrdila. V uskutečněném průzkumu získala nejvyšší procento ve vyučování v zahradě oblast Člověk a jeho svět. Pro oblast Člověk a svět práce je školní zahrada využívána o 4 % méně (viz. Graf 4).

Myslím si, že učitelé často využívají školní zahradu pro vyučování ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, protože se zde její využití přímo nabízí svým širokým vzdělávacím obsahem a to hlavně zaměřením na přírodu a v ní probíhající děje, které lze v zahradě dobře demonstrovat.

Zdá se být tedy překvapující, že školní zahrady nejsou tolik využívány pro oblast Člověka a svět práce, kam práce v zahradě nepochybně patří a naplňuje vzdělávací cíle a kompetence. Čím je to způsobeno se můžeme jen domnívat. Strejčková (1998) upozorňuje na to, že z mnoha školních zahrad ubývá zeleně a přibývá umělých ploch, které jsou využívány jako hřiště. Jako důvod uvádí nedostatečnou podporu vedení škol, finanční náročnost a neochotu zúčastněných udržovat školní zahradu pro potřeby pěstitelství.

Dvacet dva respondentů ze škol vlastních zahradu ovšem dále uvedlo, že se na péči o školní zahradu aktivně podílejí i žáci. Převažovaly úklidové práce, dále bylo uváděno pěstitelství, údržba hřišť a herních prvků, zajišťování popisů rostlin. Z tohoto zjištění však nevyplývá, která z těchto činností převažuje a jak často se jí učitel věnuje. Z průzkumu ale vyplývá, že pěstitelské práce nejsou v zahradě prioritou (viz. Graf 3). Objevuje se tak prostor pro další zkoumání, jehož cílem by bylo objasnit, čím je menší ochota učitelů k takovým činnostem způsobena. Domnívám se, že možným vysvětlením by mohla být i nedostatečná příprava učitelů na praktické činnosti v rámci jejich vzdělávání.

3.2 Školní zahrady ve vyučování

Využití školních zahrad pro vyučování se v průzkumu umístilo velmi vysoko (viz. Graf 3). Dá se však také usuzovat, že ne všichni učitelé považují oblasti Člověk a zdraví (tj. Tělesná výchova) a Člověk a svět práce za plnohodnotné vyučování, protože v otázce pro jaké činnosti zahradu využívají, vyučování neoznačili. V následující otázce, která se týkala pouze vyučovacích oblastí, však tyto oblasti uvedli. Dalším možným vysvětlením je nepozornost respondentů při vyplňování dotazníku.

Často je zahrada využívána pro vyučování v oblastech Člověk a jeho svět, Člověk a svět práce, Člověk a zdraví a Umění a kultura v rámci Výtvarné výchovy. Vysoké využívání zahrad v této oblasti se dal předpokládat pro jejich charakter. Určitým zklamáním je pro mne malé využívání zahrady v oblastech Matematika a její aplikace a Dramatická výchova, protože se domnívám, že rozvíjení těchto oblastí v zahradě může přinést mnoho pozitiv.

Využití školní zahrady v oblasti Matematika a její aplikace se nabízí pro rozvoj matematických představ a odhadů ve spojení s realitou (míry, váhy objemy, vzdálenosti). Z vlastních zkušeností vím, že žáci mívají v této oblasti problémy právě se spojením reality a psaného čísla ve slovních úlohách. Výsledky jejich výpočtů jsou často nereálné, ale žák si tuto skutečnost neuvědomí a neobjeví tak chybu (setkala jsem se např. s výsledkem: do čajového hrníčku se vejdou 4 litry vody). Dramatická výchova

vyučovaná v zahradě přináší další možnosti v rozvoji představivosti, kreativity a fantazie v žákům příjemném a přátelském prostředí.

Výuku průřezových témat jsem vyhodnotila v samostatném grafu (viz. Graf 5). Za pozitivní zjištění považuji využívání školní zahrady pro realizaci environmentální výchovy. Toto téma dosáhlo zdaleka nejvyššího procenta v rámci průřezových témat. Dále by bylo zajímavé zjistit, zda je environmentální výchova vyučována více ve vnitřním či venkovním prostředí. Vysoko se také objevuje Osobnostní a sociální výchova, využití pro ostatní témata je již zanedbatelné.

Podle průzkumu je školní zahrada učiteli využívána velice často. Většina respondentů uvedla její využívání jednou týdně, což byla nejčtenější možnost v dotazníku. Můj odhad situace v tomto směru nebyl přesný a ukázalo se, že by bylo vhodné, aby otázka umožňovala doplnit vlastní variantu, či nabídla ještě čtenější využívání.

Většina učitelů považuje vyučování v zahradě pro vzdělávací proces za efektivní. Důvody pro tento postoj můžeme hledat ve vlivu samotného přírodního prostředí. Výzkumy prokazují jeho pozitivní vliv na pozornost, soustředění, pocit pohody a sociální klima (viz. kapitola 1.3.1 a 1.3.2). Významné je i to, pokud žák může využít k získávání zkušeností s živým i neživým světem vlastní smysly a zkušenosti (Burešová, 2007, Strejčková, 2005). Z těchto aspektů vyplývá pozitivní působení školních zahrad na celý vzdělávací proces.

Vysoké procento učitelů by pro výuku v zahradě uvítalo nějakou metodickou pomoc a podporu prostřednictvím exkurzí a seminářů. Z toho můžeme usuzovat, že dosavadní podpora a osvěta je v tomto směru nedostatečná. Metodických materiálů nalezneme v současné literatuře málo, přesto ale existují. Jejich znalost samotnými učiteli je však minimální (viz. kapitola 2.4.1). Bylo by asi vhodné, kdyby byly současně dostupné materiály více propagovány. Dalším aspektem může však být i neochota učitelů samostatně pátrat po dostupných možnostech.

3.3 Porovnání výsledků průzkumu

Nyní bych ráda porovнала některé výsledky mého průzkumu s již existujícím průzkumem, který provedly Chaloupky o. p. s. v roce 2007. Srovnávat budu výsledky okresu Kolín vzhledem k celorepublikovým výsledkům, protože průzkumu Chaloupek o. p. s. se zúčastnilo jen málo základních škol z okresu Kolín.²⁰

Je třeba také podotknout, že respondenty průzkumu Chaloupek o. p. s. byly buď ředitelé škol, jejich zástupci, koordinátoři environmentální výchovy na školách, správci školní zahrady, či jiné osoby. Domnívám se, že ne všechny tyto osoby mají dobrý přehled o využívání zahrady a to například v tom, které oblasti ve vzdělávání jsou v zahradě uplatňovány. Oproti tomu podmínkou mého průzkumu bylo vyplnění dotazníku učiteli 1. stupně základní školy. Porovnávání výsledků tak může být mírně ovlivněno rozdílnými možnostmi respondentů.

V otázkách vlastnictví školních zahrad průzkumy ukazují, že v České republice většina škol zahradu vlastní. Průzkum Chaloupek o. p. s. ještě upřesňuje, že nejvíce základních škol, které zahradu nevlastní je z kraje Praha (viz. Graf 2 a Příloha III). Také dostupnost školních zahrad se v obou průzkumech ukazuje podobně. Většina základních škol má zahradu v areálu školy, malé procento škol má zahradu vzdálenou do 10ti minut chůze a jen zanedbatelné procento škol má zahradu nacházející se nad 10 minut chůze (viz. kapitola 2.4.1 a Graf IV). Školní zahrady jsou tedy většinou velice dobře dostupné, což jen zvyšuje jejich možnosti ve využití pro výuku i relaxaci žáků.

Z hlediska využívání školních zahrad pro vzdělávací oblasti jsou výsledky obou průzkumů podobné. V průzkumu z roku 2007 je ovšem patrnější vyšší procento ve využívání zahrad pro oblast Člověk a svět práce vzhledem k ostatním vzdělávacím oblastem. V mém průzkumu je pro tuto oblast školní zahrada využívána podobně jako pro oblasti Člověk a jeho svět, Člověk a zdraví. Větší rozdíl můžeme pozorovat v oblasti Jazyk a jazyková komunikace, kde můj průzkum ukazuje vyšší využívání

²⁰ Průzkumu Stav školních zahrad při základních školách v České republice z roku 2007 se účastnily pouze čtyři základní školy z okresu Kolín. Informace o účastnících průzkumu okresu Kolín byla zjištěna pomocí spolupráce s Chaloupkami o. p. s.

zahrady (viz. Graf 4 a Graf II). Obě šetření se však shodují v tom, že je školní zahrada využitelná pro většinu. vzdělávacích oblastí.

Oba průzkumy se shodují v tom, že je školní zahrada velmi často užívána v činnostech školní družiny. Poměr využívání se však liší ve využívání zahrady pro relaxaci žáků o přestávkách, projektové dny a zájmové útvary (viz. Graf 3 a Graf III).

Tyto průzkumy školních zahrad tedy ukazují, že základní školy v České republice mají poměrně dobré předpoklady k využívání zahrad pro vyučování i další doplňkové činnosti (školní družina, zájmové útvary, relaxace žáků).

3.4 Z rozhovorů a komentářů

Učitelé se o vyučování ve školní zahradě vyjadřují většinou pozitivně. Oceňují rozmanitost tohoto prostředí a jeho působení na žáky. Učitelé, kteří školní zahradu aktivně využívají, upozorňují na větší pohodu, soustředěnost a chuť do práce žáků. Mnozí se zmínili o konkrétních činnostech, které se jim ve výuce osvědčily. Převážně se jedná o pochopení a propojení souvislostí mezi naučenou látkou a realitou.

V prostředí školní zahrady vyzdvihují využívání zastřešených altánků a přístřešků, které mohou využít pro běžnou výuku, pobyt žáků na čerstvém vzduchu a možnost vlastní práce žáků s rostlinami, což vidí jako prospěšné pro uvědomění si hodnoty lidské práce a samotné přírody.

Někteří učitelé však také uvedli, že zahradu využívají spíše pro sportovní aktivity, pro které je zahrada více uzpůsobena. O samotném pěstitelství se zmiňovali spíše skepticky s tím, že školní zahrada pro takovou činnost není zařízena a že k nim nemají dostatek času ani podpory ze strany vedení. Myslím si, že je zde také důležité uvědomit si, že škola nemusí být na údržbu školní zahrady sama. Pomoci jí může obecní, městský úřad, rodiče či různé organizace (viz. kapitola 1.4.5).

Mým názorem na komentáře učitelů je, že vždy velmi záleží na samotné osobnosti, ochotě a smýšlení učitele. Pokud on sám nemá k využívání zahrady vztah, pak ji nebude

ani využívat. Myslím si ale také, že pokud bude mít škola k dispozici dobře vybavenou a zajímavou zahradu, kde bude vedení školy učitele v činnostech v zahradě podporovat, bude i chuť učitele podílet se na práci a činnostech v ní větší.

Z rozhovoru s bývalou okresní školní inspektorkou dále vyplývá, že školní zahrady nejsou inspekcí vyhledávány cíleně a že jejich nevyužívání nepůsobí škole negativní hodnocení. Školní inspekce na venkovní prostředí školy nahlíží spíše komplexně vzhledem k čistotě prostředí, bezpečnosti, hygieny a vybavenosti. Pokud však škola může prokázat, že je zahrada využívána pro výchovně vzdělávací proces, je toto zjištění hodnoceno ve správě velice pozitivně. Domnívám se, že by bylo vhodné, kdyby se školní inspekce problematice využívání školních zahrad a jejich úpravy věnovala více cíleně, a to zejména formou doporučení a motivace škol.

4. Závěry

Pro využívání školní zahrady ve vyučování mluví mnoho aspektů. Ať už je to přínos pro zdraví žáků, pozitivní vliv na sociální vztahy ve třídě, rozvoj kreativity, fantazie a manuálních činností, vliv na kognitivní funkce, propojování reality se skutečností, vytváření si pozitivních hodnot a norem ve vztahu k přírodě a lidské kultuře, či jen samotná relaxace žáků. To vše podporuje výchovně vzdělávací proces, ve kterém se pedagogové snaží dosáhnout co nejvyšší efektivity a přínosu pro žáky a jejich budoucí život. Výuka ve školní zahradě také plně koresponduje s Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání a umožňuje zařazování takřka všech vzdělávacích oblastí a oborů.

Nezbytnou podmínkou pro umožnění takovéto výuky je však dostatečná podpora vedení a zřizovatele školy a vhodná úprava školních pozemků. Snahou školy by tak mělo být vytvoření co nejvhodnějších podmínek pro využívání školní zahrady. Za tímto účelem je možné oslovit mnohé organizace a sdružení, které mají s touto oblastí zkušenosti a mohou školu podpořit metodicky, organizačně i finančně. Školní zahrada se tak může stát nejen místem pro efektivní vyučování žáků, ale i chloubou školy po stránce estetické a kulturní.

5. Seznam použité literatury

1. BAUERŠÍMOVÁ, S. *Závěrečná zpráva celorepublikového průzkumu Stav školních zahrad při základních školách v České republice*. [online] Kněžice : Chaloupky o. p. s., 2007 [Citace 05.01.2011]. Dostupné na: <<http://www.ekovychova.cz/eko/includes/priloha397.doc>>.
2. BROOKES, J. *Nová zahrada*. Překlad Helena Kholová. Praha : Ottovo nakladatelství, 2003. ISBN 80-7181-770-8.
3. BULISOVÁ, J. et. al. *Ottova všeobecná encyklopedie*. Svazek A-L. 1. vydání. Praha : Ottovo nakladatelství, 2003. ISBN 80-7181-938.
4. BUREŠOVÁ, K. et. al. *Učíme se v zahradě*. Kněžice : Chaloupky o. p. s., 2007. ISBN neuvedeno.
5. BUREŠOVÁ, K. et. al. *Hurá z lavic do přírody...* Kněžice : Chaloupky o. p. s., 1992. ISBN neuvedeno.
6. ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vydání Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X.
7. FRANĚK, M. *Děti potřebují pro svoji hru přirozené venkovní prostředí*. Psychologie dnes. 2001, č. 4, s. 14-15. ISSN 1212-9607.
8. FRANĚK, M. *Psychosociální faktory ovlivňující úspěšnost environmentální výchovy*. [online] Praha : Český ekologický ústav, oddělení environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, 2004 [Citace 8.11.2010]. Dostupné na: <http://www.volny.cz/evans01/sisyfos/fr_studie.rtf >.
9. FRANĚK, M. Vliv kontaktu s přírodním prostředím na lidskou psychiku. In *Člověk + příroda = udržitelnost? Texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti*. Praha : Zelený kruh v rámci projektu APEL, 2009. s. 8-15. ISBN 978-80-903968-5-2.
10. GAMERITH, W. Prvky přírodní zahrady In *Přírodní zahrada*. Překlad Radomil Hradil. České Budějovice : EUPRI, Svaz Pro-bio, Gengel o.s.p., 2001.

11. HAVLÍNOVÁ, M. et. al. *Jak měnit a rozvíjet vlastní školu? O individuálních projektech škol.* 2. svazek. Praha : Agentura STROM Edice NEMES, 1994. ISBN 80-901662-2-9.
12. HAVLÍNOVÁ, M., VILDOVÁ, Z. *Co to je, když se řekne : Škola podporující zdraví.* Praha : Státní zdravotní ústav, 1999. ISBN 80-7071-136-1.
13. HEISSENBERGER, J., RITSCHER, K. Zahrada pro děti. In *Přírodní zahrada.* Překlad Radomil Hradil. České Budějovice : EUPRI, Svaz Pro-bio, Gengel o.s.p., 2001.
14. JANČAŘÍKOVÁ, K. *Ekolístky – Metodické listy Svatojánské koleje.* 1. vydání. Praha : Vyšší odborná škola pedagogická Svatý Jan pod Skalou, 2004. ISBN 80-239-3024-9.
15. JANČAŘÍKOVÁ, K. *Environmentální výchova na prvních stupni ZŠ.* Praha, 2008. Disertační práce na UK-PedF. Vedoucí disertační práce RNDr. Vasilis Teodoridis, Ph.D.
16. JANČAŘÍKOVÁ, K. *Přílohy disertační práce.* Praha, 2008. Disertační práce na UK-PedF. Vedoucí disertační práce RNDr. Vasilis Teodoridis, Ph.D.
17. JANČAŘÍKOVÁ, K. *Vrba naslouchá, vrba vypráví : Strípky z ekonaratologie.* Fragmenta Ioannea Environmentalica, 6, 2007, str. 53 -68.
18. KOLÁŘ, Z., VALIŠOVÁ, A. *Analýza vyučování.* Praha : Grada, 2009. ISBN 978-80-274-2857-5.
19. KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika velká.* Brno : Komenium, 1948. ISBN neuvedeno
20. KOUČKÁ, P. *Zelená terapie.* Psychologie dnes. 2005, roč. 11, č. 6, s. 30-31. ISSN 1212-9607.
21. KRUTÝ, J. LŮZA, Š. Bezpečnost práce na zahradě. In BUREŠOVÁ, K. *Učíme se v zahradě.* Kněžice : Chaloupky o. p. s., 2007. s. 53-56. ISBN neuvedeno
22. KŘIVÁNKOVÁ, D. Přírodní zahrada. In BUREŠOVÁ, K. *Učíme se v zahradě.* Kněžice : Chaloupky o. p. s., 2007. s. 53-56. ISBN neuvedeno.

23. MEDLÍK, J. Historie školních zahrad v Německu příklad z anglického Brightonu. In BUREŠOVÁ, K. *Učíme se v zahradě*. Kněžice : Chaloupky o. p. s., 2007. s. 35-36. ISBN neuvedeno.
24. MOKRES, F. Z historie školních zahrad. In BUREŠOVÁ, K. *Učíme se v zahradě*. Kněžice : Chaloupky o. p. s., 2007. s. 21-34. ISBN neuvedeno.
25. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 6. aktualizované a rozšířené vydání. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.
26. REZKOVÁ, Z. *Zahradní terapie* [on-line]. Příspěvek In *Zahrada pro radost*. [Citace 09.02.2011]. Dostupné na:
<<http://www.zahradaproradost.cz/perma/zahrterapie.htm>>.
27. ROSECKÁ, Z. *Malá didaktika činnostního učení*. 2. upravené a doplněné vydání. Brno : Tvořivá škola, 2006. ISBN 80-983397-2-7.
28. SAK, P. *Odcizování přírodě – důsledek či příčina krize člověka a společnosti*. [on-line]. Referát přednesený na Seminárii pořádaném Komisí pro životní prostředí AV ČR v Praze 27.4.2006. [Citace 09.02.2011]. Dostupné na:
<<http://www.iris-ops.cz/sak-petr-odcizovani-prirode-dusledek-ci-pricina-krize-cloveka-spolecnosti>>.
29. SOCHOR, J. Problematika budování školních zahrad z pohledu ředitele ZŠ Vyškov, Letní Pole. In BUREŠOVÁ, K. *Učíme se v zahradě*. Kněžice : Chaloupky o. p. s., 2007. ISBN neuvedeno.
30. STREJČKOVÁ, E. et. al. *Děti, aby byly a žily*. Praha : Ministerstvo životního prostředí, 2005. ISBN 80-7212-382-3.
31. STREJČKOVÁ, E. *Děti pro pětihory*. Praha : Zájmové sdružení Toulcův dvůr, 1998. ISBN neuvedeno.
32. SVOBODOVÁ, J. *Zdravá škola včera a dnes*. Brno : Paido, 1998. ISBN 80-85931-53-2.
33. ŠAFRÁNEK, J. *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*. II. svazek. Praha : Nákladem Matice české, 1918. ISBN neuvedeno.

34. ŠTORCH, E. *Dětská farma. Eubiotická reforma školy*. Brno : Dědictví Komenského a Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě, 1929.
35. TRNKA, J. *Zahrada*. 5. vydání. Praha : Albatros, 1996. ISBN 80-00-00246-9.
36. VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha : Grada, 2007. ISBN 976-80-247-1734-0.
37. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Výzkumný ústav pedagogický v Praze : Tauris, 2007. ISBN 978-80-87000-02-1.

Elektronické zdroje:

1. American Horticultural therapy association. [online] *Frequently Asked Questions*. [Citace 15.02.2011]. V anglickém jazyce. Dostupné na: <<http://www.ahta.org/content.cfm?id=faq>>.
2. American Horticultural therapy association. [online] *Education and Training in Horticultural Therapy*. [Citace 15.02.2011]. V anglickém jazyce. Dostupné na: <<http://www.ahta.org/content.cfm?id=education>>.
3. Chaloupky o. p. s. [online]. *O nás*. [Citace 02.02.2011]. Dostupné na: <<http://www.chaloupky.cz/cs/1-topmenu-o-nas.html>>.
4. Chaloupky o. p. s. [online]. *Školní zahrady – shrnutí*. [Citace 05.02.2011]. Dostupné na: <[http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFIJCUMU/\\$FILE/skolni_zahrady.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFIJCUMU/$FILE/skolni_zahrady.pdf)>.
5. MŠMT. [Online]. *Rejstřík škol*. [Citace 21.01.2011] Dostupné na: <<http://rejskol.msmt.cz/>>.
6. Nadace Partnerství. [online] *Místo pod stromy. Jak získat grant*. [Citace 01.02.2011]. Dostupné na: <<http://www.nadacepartnerstvi.cz/stromzivota/granty-do-200-tisic>>.
7. Nadace Proměny. [online]. *Zahrada hrou na Vaše dotazy*. [Citace 04.03.2011]. Dostupné na: <<http://www.nadace-promeny.cz/cz/web/aktuality/novinky/ZH-FAQ.html>>.

8. Nadace Veronika. [online]. *Školní přírodní zahrad.* [Citace 01.02.2011].
Dostupné na: <<http://nadace.veronica.cz/?Zdrave-skolni-zahrady>>.
9. Společnost pro trvale udržitelný život. [online] *Zpátky pod stromy – výzva k výchově dětí v kontaktu s přírodou.* [Citace 28.10.2010]. Dostupné na:
<<http://www.stuz.cz/view.php?navezclanku=zpatky-pod-stromy-vyzva-k-vychove-deti-v-kontaktu-s-prirodou&cislocclanku=2008030001>>.
10. Sdružení Tereza. [online]. *Sdružení Tereza.* [Citace 02.02.2011]. Dostupné na:
<<http://www.terezanet.cz/o-sdruzeni-tereza-ekologicka-vychova.html>>.
11. SEVER. [online]. *Home.* [Citace 02.02.2011]. Dostupné na:
<<http://www.sever.ekologickavychova.cz/uvod>>.
12. Veronika, ekologický institut. [online]. *Cesta k zahradní plaketě.*
[Citace 09.02.2011]. Dostupné na: <<http://www.veronica.cz/?id=465>>.
13. Zelený poklad, nadační fond. [online]. *O fondu.* [Citace 02.02.2011]. Dostupné na: <<http://www.zelenypoklad.org/index2.php?id=1>>.

6. Přílohy

Seznam příloh:

Příloha I: Seznam základních škol okresu Kolín.....	II
Příloha II: Vzor dotazníku.	IV
Příloha III: Stav školních zahrad při základních školách v České republice.....	VIII

Příloha I: Seznam základních škol okresu Kolín.

1. Základní škola a Mateřská škola Bečváry, okres Kolín,
2. Základní škola a Mateřská škola Cerhenice, okres Kolín příspěvková organizace,
3. Základní škola a Mateřská škola Červené Pečky, okres Kolín,
4. Základní škola Český Brod, Žitomířská 885, okres Kolín,
5. Základní škola Český Brod, Tyršova 68, okres Kolín,
6. Základní škola Přistoupim, okres Kolín,
7. Základní škola Bylany, okres Kolín,
8. Základní škola Horní Krůty, okres Kolín,
9. Základní a Mateřská škola Ovčáry, okres Kolín,
10. Základní škola Veltruby, okres Kolín,
11. Základní škola a Mateřská škola Býchory, okres Kolín, příspěvková organizace,
12. Základní škola Nová Ves I, okres Kolín,
13. Základní škola a Mateřská škola, Kolín, Kutnohorská 176,
14. Základní škola Kolín II., Bezručova 980,
15. Základní škola Kolín II., Kmochova 943,
16. Základní škola Kolín III., Masarykova 412,
17. Základní škola Kolín III., Lipanská 420,
18. Základní škola Kolín IV., Prokopa Velikého 633,
19. Základní škola Kolín V., Mnichovická 63,
20. Základní škola Kolín VI., Ovčárecká 374,
21. Základní škola Miloše Šolleho Kouřim, okres Kolín,
22. Základní škola a Mateřská škola Krakovany, okres Kolín,
23. Základní škola Pečky, okres Kolín,

24. Základní škola a Mateřská škola Tatce,
25. Základní škola Plaňany, okres Kolín,
26. Základní škola T.G. Masaryka a Mateřská škola Poříčany, okres Kolín,
27. Základní škola a Mateřská škola Radim, okres Kolín,
28. Základní škola Starý Kolín, okres Kolín, příspěvková organizace,
29. Základní škola Týnec nad Labem, okres Kolín, příspěvková organizace,
30. Základní škola Tuklaty, okres Kolín,
31. Základní škola T.G.Masaryka Velim,
32. Masarykova základní škola Velký Osek, okres Kolín,
33. Základní škola a Mateřská škola Vitice, okres Kolín,
34. Základní škola Zásmyky, okres Kolín,
35. Základní škola a Mateřská škola Žehuň, okres Kolín,
36. Základní škola T.G.Masaryka Žiželice, okres Kolín,

(MŠMT. [Online]. *Rejstřík škol*. [Citace 21.01.2011] Dostupné na:

<<http://rejskol.msmt.cz/>>.).

Příloha II: Vzor dotazníku.

výzkum z roku 2011

Stav a využívání školních zahrad na okrese Kolín.

Vážený pane učiteli, vážená paní učitelko,

jmenuji se Veronika Rajčincová a jsem studentkou Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. V rámci své diplomové práce provádím výzkum na téma: Stav a využívání školních zahrad na okrese Kolín. Přispějte prosím svými zkušenostmi do následujícího dotazníku. Dotazník je určen pro učitele a učitelky na 1. stupni ZŠ a je anonymní. Uvedení adresy školy je orientační, aby nedošlo k duplikaci informací. Informace zpracuji v diplomové práci. Otázky si prosím pečlivě přečtěte, a pokud není uvedeno jinak, zakroužkováním označte jednu odpověď! Pokud dotazník vyplňujete v elektronické podobě, zvýrazněte nebo doplňte odpověď červeně.

Děkuji Vám za spolupráci. Veronika Rajčincová

A. Název a adresa školy:

Název:

.

Adresa:

.

B. Doplňte:

Pohlaví: a) muž b) žena

Který ročník učíte?

1. Kde se nachází Vaše škola?

- a) ve městě
- b) na vesnici

2. Má Vaše škola vlastní zahradu? (pokud škola zahradu nemá, po vyplnění této otázky pokračujte na otázku č. 6, 10, 11, 12)

- a) ano
- b) ne

3. Myslíte si, že je rozloha Vaší školní zahrady dostatečná?

- a) ano
- b) ne

4. Jaká je vzdálenost zahrady od školy?

- a) zahrada je v areálu školy
- b) zahrada je do 10ti minut chůze od školy
- c) zahrada je nad 10 minut chůze od školy

5. V rámci jakých činností zahradu využíváte?

(možno zakroužkovat více odpovědí)

- a) vyučování
- b) zahradnických prací a pěstitelství
- c) pohybových a sportovních aktivit
- d) relaxace dětí o přestávkách
- e) družiny
- f) zájmových útvarů
- g) projektových dnů
- h) žádných
- i) jiných:

6. Pro jaké vzdělávací oblasti a obory zahradu využíváte? Pokud zahradu škola nevlastní označte oblasti, pro které byste ji využívat chtěli.

(možno zakroužkovat více odpovědí)

- a) Jazyk a jazyková komunikace: Český jazyk a literatura – Cizí jazyk
- b) Matematika a její aplikace
- c) Informační a komunikační technologie
- d) Člověk a jeho svět
- e) Umění a kultura (označte prosím konkrétní):
Hudební výchova – Výtvarná výchova
- f) Člověk a zdraví: Tělesná výchova
- g) Člověk a svět práce
- h) Doplňující vzdělávací obory: Dramatická výchova
- i) Průřezová témata (označte prosím konkrétní):
Osobnostní a sociální výchova – Výchova demokratického občana – Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech – Multikulturní výchova – Environmentální výchova – Mediální výchova
- j) žádné

7. Jak často využíváte školní zahradu k výuce?

(není třeba brát v úvahu zimní měsíce, tj. prosinec - únor)

- a) jednou týdně
- b) dvakrát až třikrát měsíčně
- c) jednou měsíčně
- d) čtyřikrát ročně
- e) jednou ročně
- f) nikdy

8. Podílejí se na údržbě školní zahrady žáci?

- a) ano. Uved'te jak:
.
- b) ne

9. Počítáte s využíváním školní zahrady v budoucnosti?

- a) ano
- b) ne

10. Myslíte si, že vyučování ve školní zahradě může být přínosné pro efektivitu vzdělávacího procesu?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) spíše ne
- d) ne
- e) nevím

11. Znáte nějaký metodický materiál pro výuku v zahradě?

- a) ano - uveďte prosím jaký:
- b) ne

12. Jakou pomoc byste uvítali pro vyučování v zahradě, či při jeho zavádění?

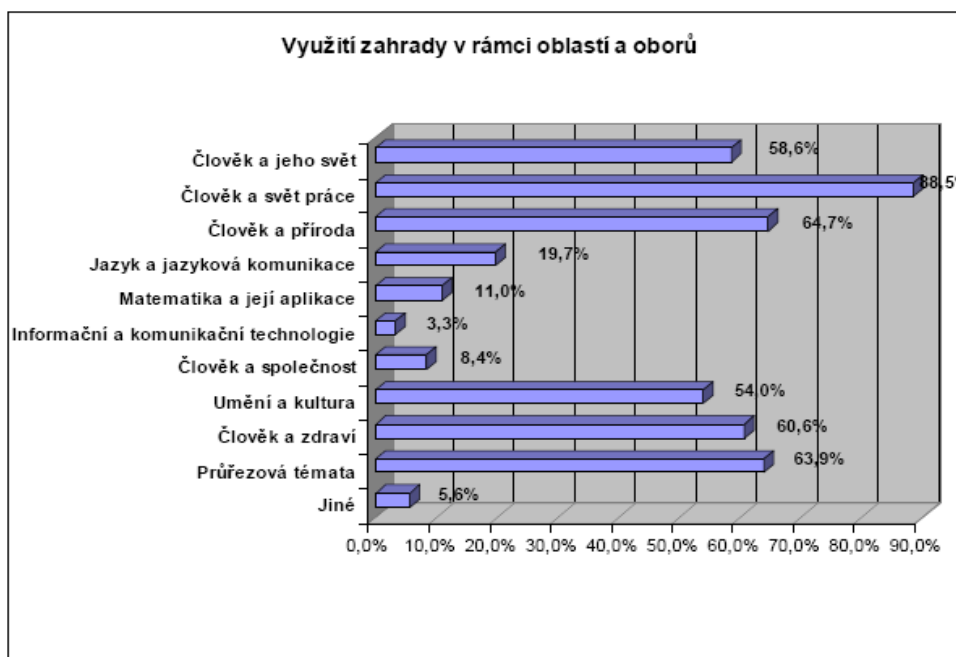
- a) pomoc nepotřebuji
- b) metodický materiál
- c) exkurze a semináře
- d) spolupráci s organizacemi specializovanými na environmentální výchovu
- e) Jiné:
.

Příloha III: Stav školních zahrad při základních školách v České republice.

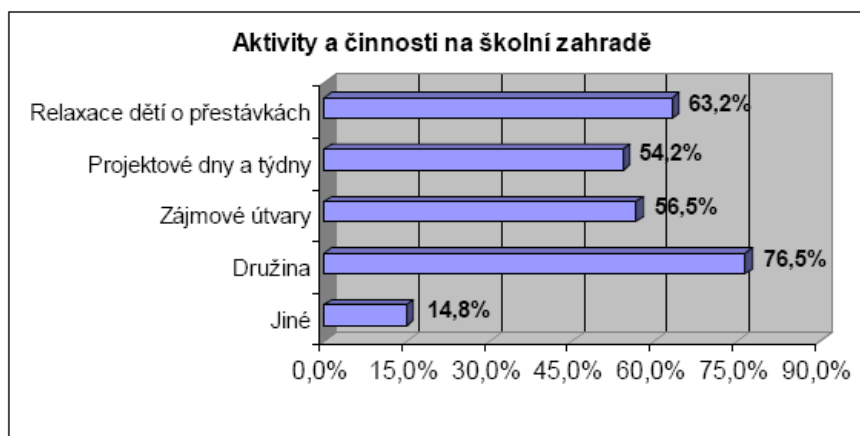
Grafy jsou převzaty ze závěrečné zprávy průzkumu Stav školních zahrad při základních školách v České republice v rámci projektu „Školní zahrady jako přírodní učebny v České republice a v Německu,“ který byl proveden Chaloupkami o. p. s. za podpory Deutsche Bundesstiftung Umwelt. Závěrečná zpráva byla zpracována Baueršimovou (2007).

Graf I – Vlastnictví zahrady (Baueršimová, 2007).

Graf II – Využití zahrady v rámci oblastí a oborů (Baueršimová, 2007).

Graf III – Aktivity a činnosti na školní zahradě (Baueršimová, 2007).

Graf IV – Vzdálenost zahrady od školy (Baueršimová, 2007).